

ชุมนุมเรื่องเกี่ยวกับกรุงสุโขทัย

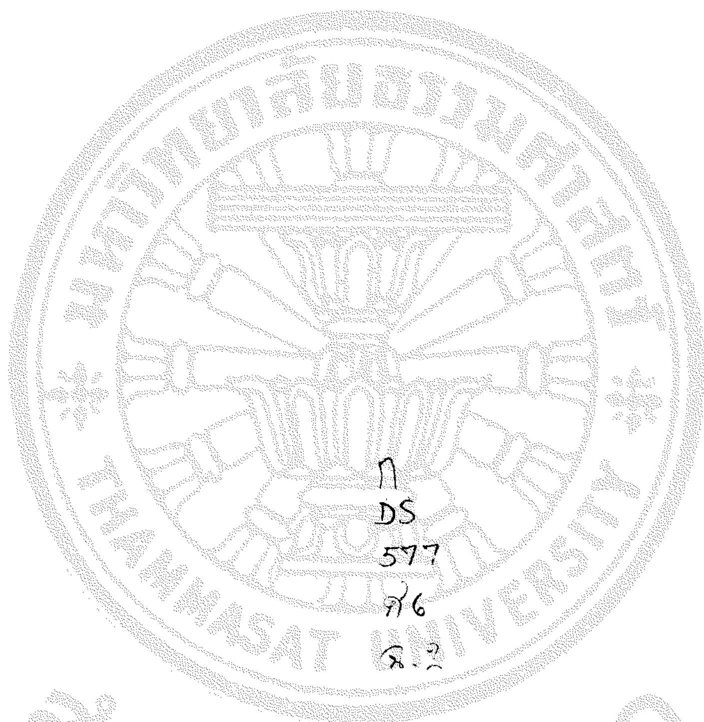
(ภาค ๑)

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

คุณหญิง แส บุรีสราธิการ

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๘

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
THAMMASAT UNIVERSITY

คำนำ

เนื่องในงานฌาปนกิจศพ คุณหญิง แส บุรี-สราธิการ ณ เมรุวัดมกุฎกษัตริยาราม ในวันที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ นี้ คุณหญิงดาระกา เวชยันต์รังสฤษฎ์ ผู้เป็นธิดาได้มาแจ้งความจำนง ต่อหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ขออนุญาต จัดพิมพ์เรื่องเกี่ยวกับเมืองสุโขทัย รวม ๔ เรื่อง จากต้นฉบับของหอสมุดแห่งชาติ เจ้าภาพได้เลือก เรื่องต่อไปนี้ จัดพิมพ์ คือ

๑) เรื่องต้นเดิมของราชวงศ์สุโขทัย ซึ่ง น.ส. ชูศรี สวัสดิสงคราม แปล และ ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงตรวจแก้ เรื่องนี้ เป็นเรื่องหนึ่งใน บรรดางานค้นคว้าของศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์ แปลและพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ อยู่ในวารสาร ของ สมาคมค้นวิชาแห่งประเทศไทย (Journal of the Siam Society) เล่มที่ ๑๔ ตอนที่ ๑ ค.ศ. ๑๙๒๑

(พ.ศ. ๒๔๖๔) บทความนี้เป็นการค้นคว้าในขั้นแรกเริ่มเกี่ยวกับ ความเป็นมาของ ราชวงศ์สุโขทัย กรมศิลปากรได้พยายามจัดแปลออก เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ท่านที่สนใจ

๒) เรื่องจุลยุทธการวงศ์ ความเรียง (ตอนต้น) เป็นหนังสือเก่าว่าด้วยมูลประวัติในการสมภพสมเด็จพระร่วงเจ้ากรุงสุโขทัย คัดจากหนังสือพงศาวดารภาคที่ ๖๖ เนื้อเรื่องหนักไปในทางตำนาน

๓. เรื่องวัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย นายสมพร อยู่โพธิ์ เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรได้เรียบเรียงไว้ในโอกาสที่ไปสำรวจโบราณสถานแห่งนี้

๔) เรื่อง ข้อควรคิดเกี่ยวกับกรุงสุโขทัย นายตรี อมาตยกุล อนุกรรมการรวบรวมประวัติศาสตร์สุโขทัยเขียนขึ้น ขณะที่ไปสำรวจโบราณสถานในจังหวัดสุโขทัย เป็นเรื่องเสนอข้อคิดแก่ผู้ที่สนใจ ในทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์ ของกรุงสุโขทัย เพื่อเป็นแนวทางที่จะศึกษาค้นคว้าเรื่องราวให้ละเอียดพิศดารต่อไป

เรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกรุงสุโขทัยนี้ กรมศิลปากรมีนโยบายที่จะรวบรวมจัดพิมพ์ขึ้นเป็นชุดโดยคัดจากหนังสือต่าง ๆ มารวมไว้ เพื่อนักศึกษาวิชาประวัติศาสตร์จะได้ค้นคว้าได้สะดวก และกรมศิลปากรยินดีที่จะให้ผู้มาขอจัดพิมพ์คัดเลือกและแบ่งไปพิมพ์ได้ตามความต้องการ

ขออนุโมทนาในกุศลบุญราศี ซึ่ง คุณหญิง ดาระกา เวชยันต์รังสฤษฎ์ ได้บำเพ็ญเป็นมาตุปัฏฐานธรรม โดยฐานกตัญญูกตเวที ขอกุศลราศีอันเกิดแก่การพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ให้แพร่หลาย จงเป็นผลอำนวยอิฐคุณมนุญผลสัมฤทธิ์แด่ คุณหญิง แส บุริสราธิการ สมดังประสงค์จงทุกประการ เทอญ.

พ.อ.

อธิบดีกรมศิลปากร

๒๐ พฤษภาคม ๒๔๙๘

คำนำของพระยาอนุมานราชธน

หนังสือ "ชุมนุมเรื่องเกี่ยวกับกรุงสุโขทัย" นี้ เจ้าภาพงานศพคุณหญิง แส บริสราธิการ สร้างขึ้นเป็นอนุสรณ์เนื่องในงานศพท่าน ผู้วายชนม์ หนังสือเล่มนี้มีเรื่องเกี่ยวกับกรุงสุโขทัยรวม อยู่ด้วยกัน ๔ เรื่อง คือ ๑. เรื่องต้นเดิมของราชวงศ์สุโขทัย ๒. เรื่องกรุงสุโขทัย ซึ่งมีกล่าวไว้ ในตอนต้นของหนังสือจุลยุทธการวงศ์ (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖) ๓. เรื่องวัดศรีชุม และ ๔. เรื่องข้อควรคิดเกี่ยวกับ กรุงสุโขทัย ที่เจ้าภาพ เลือกเรื่องเกี่ยวกับกรุงสุโขทัยมาตีพิมพ์ ก็ด้วยเห็นว่ากรุงสุโขทัยมีความ สำคัญ อย่างยิ่ง ในทาง ประวัติศาสตร์ตอนหนึ่งของชาติไทย ที่ทำให้ชนชาติไทยสามารถ รวมกัน เป็นปึกแผ่น เป็นประเทศชาติ หรือประชาชาติขึ้นได้ครั้งแรก และเป็นบ่อเกิดส่วน

ใหญ่แห่งวัฒนธรรมไทย สืบต่อวิวัฒนาการกันมาจนกระทั่งทุกวันนี้ จึงสมควรจะได้รับความสนใจ อ่านและศึกษาเรื่องนี้ให้แพร่หลายและกว้างขวาง เพื่อเป็นทางให้เข้าใจเรื่องประวัติศาสตร์และโบราณคดีตอนสำคัญที่สุดของชนชาติไทย ที่ทางราชการได้จัดตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อบูรณะและฟื้นฟูโบราณสถานต่าง ๆ แห่งกรุงสุโขทัยราชธานีขึ้น ก็เพื่อประโยชน์การศึกษาและค้นคว้าเรื่องกรุงสุโขทัย ให้เห็นว่าชนชาติไทยมีความเจริญรุ่งเรืองด้วยวัฒนธรรมมาแล้วอย่างไรและเพียงไร ผู้ที่เคยไปชมโบราณสถาน ณ เมืองเก่ากรุงสุโขทัย ภายหลังที่ทางราชการได้บูรณะและฟื้นฟูเสร็จไปแล้วในบางส่วน ไม่ใช่มีแต่ชนชาวไทยเท่านั้น ยังมีชาวต่างประเทศด้วยอีกหลายท่าน ที่ออกปากแสดงความรู้สึกว่า ไม่นึกเลยว่าเมืองเก่ากรุงสุโขทัย จะกว้างขวางใหญ่โต และมีโบราณสถาน โบราณวัตถุ ซึ่งยังเหลืออยู่ให้เห็น

เป็นพยานแห่งความเจริญรุ่งเรือง ด้วยศิลปกรรมของไทยว่างดงามและสูงถึงเพียงนี้ เพราะฉะนั้นจึงควรที่ชนชาวไทยจะภูมิใจ และใฝ่ใจเรื่องของกรุงสุโขทัยให้มากยิ่งขึ้น เนื่องด้วยเหตุดังกล่าว เจ้าภาพในงานศพคุณหญิงแส บุรีสราธิการ จึงได้ตีพิมพ์สร้างหนังสือเรื่องเกี่ยวกับกรุงสุโขทัยนี้

อนึ่งการอ่านหนังสือ เพื่อศึกษาเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดี มีข้อที่ควรจะกำหนดไว้อย่างหนึ่งก็คือ เรื่องที่จดเป็นหนังสือ ก็เป็นแต่เรื่องคนแต่ง ผู้แต่งไม่ใช่ว่าเป็นผู้ได้รู้เห็นเหตุการณ์ในที่เกิดเหตุขึ้นครั้งนั้นด้วยตนเอง ย่อมอาศัยรวบรวมเรื่องเก่า และจากหลักฐานทางโบราณคดี มีโบราณสถาน ศิลาจารึก โบราณวัตถุเป็นต้น เอามาพินิจพิจารณา และสอบสวนเปรียบเทียบประกอบเป็นข้อสันนิษฐานขึ้น เมื่อเห็นอย่างไรก็แต่งเรื่องไปตามนั้น ไม่ใช่ยืนยันว่าเรื่องนั้นจะถูก

ต้องทั้งหมดเสมอไป ถ้าเรื่องที่แต่งเป็นเหตุการณ์ในสมัยโบราณนานไกลเพียงใด ข้อสันนิษฐานวินิจฉัยก็ย่อมจะบกพร่องไม่สมบูรณ์เพียงนั้น ถ้าผู้แต่งขาดความรู้วิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี หรือมีความลำเอียงเป็นอคติอยู่ด้วย ก็อาจทำให้เรื่องที่แต่งขึ้นบกพร่องไปด้วยประการทั้งปวง เหตุนี้การอ่านหนังสือ โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ควรจะกำหนดความข้อนี้ไว้ และอ่านด้วย ใช้ปัญญา ความคิด ของ ตนเอง เข้า ช่วยด้วย ก็จะได้ เป็น ประโยชน์ เป็น ความเจริญ แห่ง ความรู้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น มีคำกล่าวของชาวตะวันตกอยู่บทหนึ่งว่า "นัก ประวัติศาสตร์ ดี กว่า พระเจ้า" เพราะนักประวัติศาสตร์อาจเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ให้เป็นไปอีกอย่างจากที่เป็นจริงก็ได้ เพราะฉะนั้นผู้อ่านต้องรู้จักอ่านด้วยมีความนับถือความคิดเห็นของตนเองประกอบไปด้วย แต่ทั้งนี้หมาย ความเฉพาะ ให้นับถือ ความคิด เห็นของ

ตนเองในส่วนที่ดีเท่านั้น ที่ไม่ดีอย่าเอามานับถือด้วย

เรื่องเกี่ยวกับกรุงสุโขทัยทั้ง ๔ เรื่อง ที่มีอยู่ในหนังสือเล่มนี้ จะเป็นอุปกรณ์ให้ท่านผู้อ่านได้ความคิดความรู้ และความบันเทิง เกี่ยวกับเรื่องกรุงสุโขทัยกว้างขวางออกไปอีกไม่มากก็น้อย ถ้าเป็นดังนี้ไซร้ก็ขอได้มีจิตโมทนาที่เจ้าภาพได้ตีพิมพ์ขึ้นเป็นพลีธรรมบรรณาการ เพื่ออุทิศเป็นกัลปนาผลแก่ผู้วายชนม์ และด้วยอานุภาพอันเกิดจากการตีพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ พร้อมทั้งกุศลบุญราศีทักษิณานุปทานที่เจ้าภาพได้บำเพ็ญด้วยกตัญญูกตเวทีเนื่องในงานครั้งนี้ จงเป็นผลสำเร็จแก่ผู้วายชนม์ในชาติภพหน้าโน้นเทอญ ฯ

๑๐ พ.ค. ๙๘

คุณหญิง แส บุรีสราธิการ

ชาตะ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๔

มรณะ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๗

ประวัติ

คุณหญิง แส บุรีสราธิการ เป็นบุตรีคนใหญ่ของนายฮกหลี หิรัณยจินดา กับคุณนายจันทร์ เกิดที่บ้านบางพลู อำเภอบางพลัด (บัดนี้รวมเป็นอำเภอบางกอกน้อย) จังหวัดธนบุรี เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๔ มีพี่น้อง ๔ คนด้วยกันคือ

๑. คุณหญิง แส บุรีสราธิการ

๒. คุณหญิง อานุภาพไตรภพ (สงวน)

๓. เรือเอก หลวงหิรัญบรรณสิทธิ์ (แดง) (ถึงแก่กรรมแล้ว)

๔. นางสาย เนรมิตรไพชยนต์

คุณหญิง แส บุรีสราธิการ ได้ทำการสมรสกับ พระยาบุรีสราธิการ (โจ้ กนิษฐรัต) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ มีบุตรธิดาด้วยเจ้าคุณสามีรวม ๔ คน ด้วยกันคือ

๑. คุณหญิง มุนี มหาสันทนะ เวชยันตรังสฤษฎ์ (ดารากา) ต.จ.

๒. นายวัชร์ กนิษฐรัต

๓. นางเอื้อจิต ชัยประภา

๔. นางสาวอุ่นเรือน กนิษฐรัต

คุณหญิง แส บุรีสราธิการ อยู่ในเกณฑ์เป็นภริยาที่ดี และเข้มแข็งมาก คือเมื่อเจ้าคุณสามียังมีชีวิต และต้องโยกย้ายหน้าที่ราชการบ่อย ๆ เช่น ไปเป็นนายอำเภอบ้าง เป็นปลัดจังหวัดบ้าง และเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดบ้าง ตำแหน่งละหลายหนหลายครั้ง เธอได้ติดตามเจ้าคุณสามีไปในทุกหนทุกแห่ง โดยไม่กังวลหรือออกปากบ่นในการที่ต้องข้ามเขาข้ามทะเลเลย เพราะทางสมัยโน้นล้วนยังเป็นทางทุรกันดาร หาใช่เป็นทางสะดวกอย่างที่เราเห็นกันทุกวันนี้ไม่ นอกจากนั้นเธอยังเป็นผู้รู้จักวางตนให้เป็นที่รักชอบของ

บรรดา ภริยา ข้า ราชการใน บังคับ บัญชา ของเจ้าคุณสามี อันนับว่าเป็นการช่วยเจ้าคุณสามี ในทางปกครองด้วย

ในทางสุขภาพนั้น เธอได้ป่วยกระเสาะกระและ เป็นโรคไตพิการมาช้านาน คือตั้งแต่เจ้าคุณสามียังมีชีวิตอยู่ด้วยซ้ำไป แต่ด้วยเหตุที่เธอรักษาตัวดี และเป็นคนมีจิตใจร่าเริงเบิกบานเสมอ เธอ จึง มี อายุยืนมา ได้จน ถึงวันที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๗ อันเป็นเวลา ภายหลังเจ้าคุณสามีอนิจกรรมถึง ๑๘ ปี

คุณหญิง แส บุรีสราธิการ เป็นคนอารมณ์ดีไม่ถือเนื้อถือตัวทั้งชอบสนุก ซึ่งข้าพเจ้าเห็นว่าสิ่งเหล่านี้เอง อาจเป็นต้นเหตุ ช่วย ให้เธอ มีอายุยืนและเป็นที่รักนับถือของบรรดาญาติพี่น้อง นอกจากนั้น ในบั้น ปลายแห่งชีวิต เธอยังเข้า วัดฟังธรรมเป็นอาจิณอีกด้วย เราทุกคนย่อมทราบเป็นอย่างดีว่า ความตายเป็นสิ่งที่ทุกคนจะหลีกเลี่ยง

มิได้ แม้กระนั้นเมื่อคุณหญิงแส บุรีสราธิการดับศูนย์ลง บุตรธิดาและญาติรวมทั้งตัวข้าพเจ้าด้วย ก็อดที่จะอาลัยอาวรณ์ในท่านผู้ตายหาได้ไม่ ทั้งนี้ เพราะความหลังของเธอนั่นเอง ที่ตรึงตราจิตใจของเรา

เพราะฉะนั้น ในคราวฌาปนกิจตามประเพณี ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม ในวันที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ ซึ่งเจ้าภาพคิดพิมพ์หนังสือที่อาจอำนวยประโยชน์แก่ผู้ได้รับอ่าน ตามอารมณ์ของผู้มีกุศลเจตนาเป็นมิตรพลีด้วยนี้ ขอกุศลบุญราศีที่ข้าพเจ้าได้บำเพ็ญมาแล้วทั้งปวง จงบันดาลดลให้ดวงวิญญาณของคุณหญิง แส บุรีสราธิการ ประสบแต่ความสงบสุขในสัมปรายภพ เทอญ

พลตรี พระยาอานุภาพไตรภพ

๕๘/๘ ซอยเกษม เมธีนิเวศน์ พระนคร

๑ พฤษภาคม ๒๔๙๘

สารบาญ

หน้า

ต้นเดิมของราชวงศ์สุโขทัย

ชูศรี สวัสดิสงคราม

แปลจากเรื่อง

The Origins of The Sukhodaya Dynasty

ของ ศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์ (๑)

(คัดจากวารสารศิลปากร ปีที่ ๘ เล่ม ๓)

ราชวงศ์ซึ่งขึ้นครองกรุงสุโขทัยและกรุงศรี-สัชนาลัยที่ตอนบนของแม่น้ำยมในระหว่างระยะหนึ่งของพุทธศตวรรษที่ ๑๘ จนปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ นั้น เป็นราชวงศ์แรกในประวัติศาสตร์ไทย

---

(๑) Sir J. Crosby ได้แปลบทความนี้จากภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาอังกฤษ บทความภาษาฝรั่งเศสนั้นได้แสดงแก่การประชุมร่วมของ The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, Société Asiatique และ American Oriental Society และตีพิมพ์ลงใน Journal Asiatique (เดือนเมษายน—มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๓)

สยาม มีสิทธิถึงสองประการที่จะเรียกได้เช่นนี้ ประการหนึ่งเพราะถิ่นฐานของราชวงศ์นี้อยู่ในดินแดนที่บรรดาชาวต่างประเทศได้ขนานนามว่า "สยาม" (เขมรเรียกว่า เซียม จีนเรียกว่า เสียน ฯลฯ) ประการที่ ๒ ก็ราชวงศ์นี้แหละที่ได้ถางทางเพื่อสถาปนาราชอาณาจักรสยามที่แท้จริง โดยการปลดปล่อยบรรดารัฐไทยย่อย ๆ ให้หลุดพ้นจากแอกเขมร และโดยการรบพุ่งได้ชัยชนะขยายอาณาเขตออกไปทีละน้อย ๆ จนจดคาบสมุทรมลายู บทบาทของราชวงศ์นี้ในด้านประวัติของศิลปะและสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีนนั้นก็มิได้ด้อยความสำคัญไปกว่าบทบาททางด้านการเมืองเลย นั่นคือการได้รับมรดกตกทอดสืบต่อจากราชอาณาจักรเขมรซึ่งส่วนหนึ่งของการล่มจมนั้นเนื่องจากการรุกรานของราชวงศ์นี้ ราชวงศ์นี้ยังได้ถ่ายทอดแบบอย่างรูปศิลปะและสถาปัตยกรรม

แบบเขมรอย่างมากมายให้แก่กรุงศรีอยุธยา ซึ่งยังคงปรากฏอยู่ในประเทศไทยจนทุกวันนี้

ดังนั้น การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับราชวงศ์นี้สำหรับประวัติศาสตร์ของแหลมอินโดจีน จึงเป็นสิ่งพึงสนใจอย่างยิ่ง หลักฐานต่าง ๆ เพื่อการศึกษาค้นคว้ามีดังนี้คือ หลักจารึกพื้นเมือง หนังสือประวัติศาสตร์ภาษาบาลีบางเล่มที่เขียนขึ้นเมื่อกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ นิยายต่างๆที่มีอยู่ในหนังสือภาษาไทยชื่อ "พงศาวดารเหนือ" และสิ่งสุดท้ายก็คือพงศาวดารจีน

ศาสตราจารย์ ล. ฟีโนต์ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญ ๆ ของหลักจารึกไทยโบราณไว้ด้วยถ้อยคำที่ชมเชยว่า (ใน Bulletin de l' Ecole Française d'Extrême เล่ม ๑๖ ตอน ๓ หน้า ๒๓) "จารึกโบราณของไทยมีสิ่งที่น่าสนใจในแง่ประวัติศาสตร์มากมาย ไม่เฉพาะแต่สิ่งน่าสนใจทั่ว ๆ ไปอันเนื่องมาจาก บรรดา เอกสาร ที่ เชื่อถือ ได้นั้น หา ได้ ยาก

อย่างยิ่ง และจากการบอกเล่าที่มีอยู่ไม่เพียงพอ แต่เนื่องจากยังมีเรื่องราวอันเป็นรายละเอียดอีกมากมายที่ผิดแผกไปจากเนื้อความที่ควรจะเป็น เป็นโชคดีอย่างยิ่งที่บรรดากษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัยมิได้มุ่งหมายที่จะ "ตรัสสั่งอย่างห้วนๆ" แต่ทรงพอพระทัยที่จะตรัสถึงเรื่องราวของพระองค์เองสรรเสริญเยินยอพระองค์เองอย่างยืดยาว และแทนที่จะครอบคลุมพระองค์เองด้วยคำพูดน้ำท่วมทุ่งที่น่าเบื่อระอาเหมือนบรรดาพระเจ้าแผ่นดินของประเทศกัมพูชา กษัตริย์กรุงสุโขทัยทรงโปรดเล่าเรื่องราวรายละเอียดที่ถูกต้องตามความเป็นจริง" จารึกที่ได้ตีพิมพ์ไว้แล้วจนปัจจุบันนั้น(๑) บอกให้

(๑) ในหนังสือ Mission Pavie, Etudes diverses, เล่ม ๒—Fournereau; Le Siam ancien.—Bradley; The oldest known writing in Siamese (ใน Journal Siam Society, เล่ม ๖ ตอน ๑ ค.ศ. ๑๙๐๙) —Coedès; Documents sur la dynastie de Sukhodaya (ใน B.E.F.E.O. เล่ม ๑๗ ตอน ๒)

ทราบถึงการที่อาณาจักรสุโขทัยได้จัดตั้งขึ้นแล้ว และความเจริญรุ่งเรืองที่มีอยู่อย่างพร้อมมูล แต่จารึกเหล่านั้นไม่บอกอะไรให้เราทราบเลย ในแง่ต้นเดิมของราชอาณาจักรหรือในแง่บุคลิกลักษณะของพระเจ้าศรีอินทราทิตย์ ซึ่งดูเหมือนว่าจะทรงเป็นผู้สถาปนาราชวงศ์ขึ้น

หนังสือประวัติศาสตร์ภาษาบาลีที่แต่งขึ้นที่เมืองเชียงใหม่เมื่อกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ซึ่งสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงแนะให้เห็นความสำคัญเป็นพระองค์แรก(๑) และซึ่งข้าพเจ้าได้แปลไว้แล้วนั้น(๒) เป็นต้นฉบับที่ให้รายการลำดับราชวงศ์บางตอนไปตรงกันกับเรื่องราวในจารึก และได้เปิดเผยข้อความโดยละเอียดที่น่าสนใจเกี่ยวกับความล่มจมของราชอาณาจักร ยิ่ง

---

(๑) พระราชพงศาวดารฉบับราชหัตถเลขา กับคำอธิบายของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ (พ.ศ. ๒๔๕๗)

(๒) ใน B.E.F.E.O. เล่ม ๑๗ ตอน ๒

กว่านั้น ตำราเหล่านี้ยังแสดงให้ทราบเป็นพิเศษเกี่ยวกับรูปเดิมของนิยายปรัมปรา เรื่องพระร่วงพื้นเมืองทั้งหลาย

นิยายเรื่องนี้ซึ่งมีอยู่ใน "พงศาวดารเหนือ" ปรากฏว่าเป็นเรื่องสับสนเกี่ยวกับความทรงจำถึงกษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัยหลายองค์ เป็นความจริงที่น่าประหลาดที่ว่า หนังสือเล่มนี้ไม่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์มากมายอย่างไรเลย กลับเป็นหนังสือเพียงเล่มเดียวเท่านั้น ซึ่งกล่าวถึงเหตุการณ์ที่สำคัญอย่างเยี่ยมยอดอย่างหนึ่งสำหรับประวัติศาสตร์ของไทย เหตุการณ์นั้นก็คือ การหลุดพ้นจากการครอบครองของประเทศกัมพูชา

หนังสือภาษาจีนหลายเล่ม ซึ่งศาสตราจารย์ ป. เปลลิโอต์ แปลนั้น[๑] โดยมากกล่าวถึงแต่

---

(๑) ใน B.E.F.E.O, เล่ม ๔ หน้า ๒๔๐ พระเจนจีนอักษร (สุตใจ) ได้แปลหนังสือชุดเดียวกันนี้ถวายสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ และพระองค์ท่านก็ได้ทรงอ้างถึงบทความนี้ ในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ฯ ข้างต้น

เพียงคณะทูตต่าง ๆ และไม่ปรากฏข้อความใดอันกล่าวถึงเค้าเดิมของอาณาจักรสุโขทัยเลย

จากการแสดงถึงรายการเอกสารอย่างคร่าว ๆ ที่ได้ใช้ประโยชน์จนถึงบัดนี้มาข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่าราชวงศ์สุโขทัยได้ก้าวเข้าสู่ประวัติศาสตร์อย่างค่อนข้างจะกระทันหัน ทั้งที่ ๆ มาตอนเริ่มแรกของราชวงศ์ก็ยังคงคลุมเครือลึกลับอยู่ จุดประสงค์ของการเขียนเรื่องนี้ขึ้นก็เพื่อจะเปิดเผยเอกสารฉบับหนึ่งซึ่งช่วยขบปัญหาข้อนี้ให้กระจ่างขึ้น

เอกสารที่จะกล่าวถึงนี้ คือจารึกจากสุโขทัยซึ่งนายฟูเนอโรได้กล่าวถึงไว้แล้ว และหลวงพ่อชมิตต์ก็ได้พิจารณาไว้บางตอน (ใน Siam Ancien เล่ม ๒ หน้า ๓๕) แต่ข้อความทั้งหมดซึ่งข้าพเจ้ากำลังจะเอ่ยถึงนี้ หลวงพ่อชมิตต์ละทิ้งเสียสิ้นเชิง และเพราะฉะนั้นก็อาจจะถือได้เสมือนว่าเป็นของใหม่ นายฟูเนอโรแถลงไว้ว่าหลักจารึกซึ่งมีข้อ

ความนี้จารึกอยู่นั้นเดิมมาจากวัดศรีชุม แต่คำแถลงที่ท่านผู้นี้แสดงถึงถิ่นดั้งเดิมของบรรดาจารึกนั้นโดยทั่วไป เป็นที่น่าสงสัยเป็นอย่างยิ่ง หลักจารึกหลักนี้ ได้นำมาเก็บรักษาไว้ในหอสมุดแห่งชาติที่กรุงเทพฯ และถือกันว่าได้มาจากวัดมหาธาตุที่สุโขทัย ข้อความนี้น่าจะเป็นความจริงมาก เพราะว่าหลักจารึกหลักนี้ซึ่งมีข้อความนับได้ไม่น้อยกว่า ๒๐๐ บรรทัดนั้น คงจะเป็น "จารึกซึ่งมีข้อความละเอียดตั้งอยู่หน้าพระวิหารใหญ่ที่สุโขทัย" ดั่งกล่าวไว้ในหลักจารึก พ.ศ. ๑๙๐๐ ซึ่งเรียกกันว่าจารึกหลัก "นครชุม" (ศิลาจารึกด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๔๗) (ใน Journal Siam Society เล่ม ๑๓ ตอน ๓ หน้า ๑๙) แต่ว่าที่มาอันแท้จริงของจารึกหลักนี้ ก็เป็นแต่เพียงความสำคัญขั้นรอง และความไม่แน่นอนซึ่งมีอยู่ในแง่นี้ก็จะไม่ทำให้สิ่งที่น่าสนใจในจารึกหลักนี้ลดน้อยลงไปได้เลย ข้อความในจารึกนั้นไม่บ่งวันเวลาเลย อย่างน้อยที่สุด

ก็คือในส่วนที่เรายังคงเก็บรักษาไว้ได้ ถ้าสมมุติว่าจารึกหลักนี้ เป็นหลักที่จารึก หลัก นครชุม กล่าวอ้างถึง ศักราชของหลักนี้ก็จะเลยปี พ.ศ. ๑๙๐๐ ไปไม่ได้ ตามความจริงจารึกหลักนี้ก็คงจะจารึกในรัชกาลพระโอรสผู้สืบราชย์ต่อจากพระเจ้าราม-คำแหง คือพระเจ้าเลอไทย ผู้ทรงเป็นกษัตริย์กรุงสุโขทัย ที่มีพระนาม เอ่ยถึง เป็นองค์สุดท้ายในจารึกหลักนี้ดังจะเห็นต่อไป ข้อความตอนต้นและตอนสุดท้ายที่ขาดหายไปจากจารึกนี้ ทำให้เราไม่สามารถที่จะทราบถึงโอกาส ในการที่ข้อความนี้ได้รับการแต่งขึ้นและจารึกอย่างชัดแจ้ง บุคคลสำคัญในจารึกเป็นพระเถระสำคัญองค์หนึ่งมีนามว่า "**สมเด็จ พระมหา เถระ ศรีสรัธา ราชจุฬา มุนี ศรีรัตนลังกาทีปมหาสามี เป็นเจ้า**" ผู้เป็นหลานของเจ้าเลอไทองค์หนึ่งซึ่งทรงนามว่า พ่อขุนผาเมือง ชีวประวัติและงานทางพระศาสนาของพระมหาเถระ องค์ นี้ได้ รับการ จารึกอธิบาย ลงไว้โดย

ละเอียดแจ่มแจ้งมาก มักเป็นข้อความที่สละสลวย และให้ประโยชน์ทางความรู้มาก แต่เมื่อข้าพเจ้าตั้งใจจะตีพิมพ์ข้อความจารึกทั้งหมดในหลักนี้ลงใน "ประชุมจารึกไทย" ซึ่งขณะนี้ข้าพเจ้าทำอยู่ ในที่นี้ข้าพเจ้าจึงจะพิจารณาแต่เพียงข้อความบทต้น ๆ ข้อความเหล่านี้มีความสำคัญเป็นพิเศษแก่ประวัติของราชวงศ์สุโขทัย แต่เป็นการเคราะห์ร้ายที่ว่าสภาพของข้อความที่ได้ตกทอดมาถึงเรานี้ เป็นเสมือนการสนับสนุนกฎที่มีอยู่ดังคำสาปแช่งต่อการศึกษาพิจารณาอักษรโบราณ คือว่าสำหรับจารึกที่แตกหักไปบางส่วนนั้น ข้อความตอนสำคัญที่สุด คือวันเวลา ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ฯลฯ) นั้นเป็นส่วนที่มักจะชำรุดศูนย์หายไป

ตัวอักษรซึ่งยังคงเหลืออยู่เพียงช่วยให้เราสามารถเดาความหมายทั่ว ๆ ไปใน ๒๐ บรรทัดแรกได้อย่างขาด ๆ เกิน ๆ ชื่อแรกที่อ่านออกได้เป็นชื่อของมหาเถระ ศรีสรัธาราชจุฬามุนี (บรร-

ทัดที่ ๓) ข้อความต่อมาดูเหมือนจะกล่าวย้อนหลังไปหลายชั่วคน หลังจากกล่าวชื่อเมืองฉอด (ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีจากจารึกของขุนรามคำแหง) และในที่สุดกล่าวถึงการสร้างเมืองอื่น ๆ อีก ๒ เมือง "เมืองหนึ่งชื่อว่าสุโขทัย และอีกเมืองหนึ่งชื่อศรี (สัชนาลัย)" (บรรทัดที่ ๗) ต่อไปอีกเล็กน้อยดูเหมือนจะกล่าวถึงอาณาเขตของรัฐหรือราชอาณาจักร (บรรทัดที่ ๑๑–๑๓) "ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้จดเมืองฉอด.... ....ทางทิศตะวักตกเฉียงเหนือจดเมืองเชียงแสน พะเยา.................. ทางทิศเหนือจด...................."(๑) บรรทัดที่ ๑๔ ถึง ๒๐ เกือบอ่านไม่ออกเลย บรรทัดที่ ๒๐ ข้อความค่อยกระจ่างขึ้น และจากบรรทัดที่ ๒๕ ต่อ ๆ ไปนั้น ส่วนที่ขาดหายไปก็ไม่มีความสำคัญ

---

(๑) ถ้อยคำเหล่านี้แปลถอดออกมาจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ ไม่ตรงตามคำจารึกภาษาไทย

ณ บรรทัดที่ ๒๐ เป็นการกล่าวบุคคล ๒ คน ซึ่งจะเป็นผู้มีส่วนสำคัญต่อการสถาปนาราชวงศ์สุโขทัย คือพ่อขุนบางกลางท่าว และพ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราด

น่าเสียดายที่สถานที่ตั้งของเมืองราดนั้นไม่รู้จักกัน เท่าที่จะพูดถึงได้ทั้งหมดก็คือเป็นเมืองหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัยใน พ.ศ. ๑๙๐๒ และคงตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก ชื่อนี้ปรากฏอยู่อีกในหลักจารึกที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์ หลักนี้จารึกใน พ.ศ. ๑๙๐๒ (หรือหลังจากนั้นเล็กน้อย) เราอ่านได้จากหลักนี้ว่าในโอกาสงานพิธีฉลองทางพุทธศาสนา พระเจ้าเลอไทยทรงนำหน้าขบวนแห่ ประกอบด้วยประชาราษฎรชาวเมืองสระหลวง สองแคว (พิษณุโลก) ปากยมพระบาง (นครสวรรค์) ชากังราว สุพรรณนครพระชุม (กำแพงเพชร) เมืองพาน (อยู่ห่างจากกรุงสุโขทัยไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ไม่กี่

กิโลเมตร(๑) เมืองราด เมืองสระคา เมืองลมบาจาย

เมืองสุดท้าย ๒ เมืองนี้มิกล่าวถึงในหลักจารึกของขุนรามคำแหงว่า เป็นเมืองทางตะวันออกของราชอาณาจักร เมืองราดซึ่งมีชื่อทันทีก่อน ๒ เมืองนี้ตามรายชื่อข้างบน อาจจะตั้งอยู่ในถิ่นเดียวกัน

พ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราด ซึ่งถึงแม้ชื่อจะลึกลับอยู่บ้าง ก็เป็นพวกเดียวกันกับหลายชื่ออันทราบดีแล้วจากข้อความในจารึก คือ งำเมือง (ผู้ครองนคร) บาลเมือง (ผู้ปกป้องนคร) พ่อขุนผาเมืองผู้นี้เป็นปู่ของมหาเถระศรีศรัธาราชจุฬามุนี สำหรับพ่อขุนบางกลางท่าวนั้น ขอให้เราจึงกล่าวสักเล็กน้อยและบอกเสียทันทีว่า ท่านเป็นขุนศรีอินทราทิตย์ในกาลต่อมา และเป็นพระบิดาของขุนรามคำแหง นี่เป็นภาวะการณ์ที่ทำให้

(๑) ดู เรื่องเที่ยวเมืองพระร่วง แผนที่หน้า ๔๒.

มีเหตุการณ์ปรากฏขึ้นในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ดังจะกล่าวต่อไป เมื่อได้ทราบล่วงหน้าแล้วเช่นนี้ ต่อไปนี้ก็คือข้อความในจารึก

"แต่ก่อนพ่อขุนบางกลางท่าว.............เมือง บางยาง ทำ...................................กองทัพของ พ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราด พ่อขุนผาเมืองแย่ง ....พ่อขุนบางกลางท่าว เข้าครอง เมืองศรีสัชนาลัย......................พ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราด นำกองทัพ.................บางขลง............ มอบการปกครองบางขลงแก่พ่อขุนผาเมือง ต่อมา พ่อขุนผาเมือง ยกทัพมา เมื่อเมืองราดกำลังรุ่งเรือง ....ศรีสัชนาลัยสุโขทัย ขอมผู้กล้า หาญ (ชื่อ) โขลญลำพง รบ.........................."

(บรรทัดที่ ๒๐—๒๓)

ณ ที่นี้ จากข้อความ ที่ไม่ครบ บริบูรณ์ อย่างน่าเสียดายนี้ก็ยังอาจอ่านเข้าใจได้ ว่ามีข้อความเกี่ยวแก่พ่อขุนผาเมืองยกทัพ และมีผู้แสดงคน

ใหม่เข้ามาสู่ฉากเหตุการณ์คือ โขลญลำพง ขอม ผู้กล้าหาญ ซึ่งอันสำคัญมาก เราต้องเข้าเกี่ยวข้องกับผู้นำทัพชาวเขมร คำว่า "ขอม" ในภาษาไทยทุกวันนี้ก็เท่ากับ "เขมน" — "เขมร" (Khmer) รากที่มาของคำว่า ขอม นั้นไม่แจ่มแจ้ง และเราอาจคิดถูกในการสงสัยการแปลคำนี้ว่า "เขมร" ถ้าข้อความในจารึกที่กำลังพิจารณาอยู่นี้ไม่ขจัดความสงสัยทั้งปวงในแง่นี้ คือในการกล่าวขวัญถึงสิ่งก่อสร้างซึ่งสร้างขึ้นด้วยความพยายามของพระมหาเถระศรีสรัทธาราชจุฬามุนี ข้อความในจารึกกล่าวว่าสิ่งก่อสร้างนี้ซึ่งเรียกว่าพระมหาธาตุหลวงนั้น พวกขอมเรียกว่า พระธม คำว่าพระธมเป็นคำเขมรแท้ และดังนั้นจึงไม่มีข้อสงสัยอย่างใดที่ว่าในข้อความในจารึกนี้ ขอมก็คือ คำเดียวกับเขมร นอกจากนั้น ตำแหน่งโขลญ ที่บุคคลผู้เข้ามาโจมตีเมืองราดดำรงอยู่ ยังเป็นที่รู้จักกันดี ในศิลาจารึก

เขมร ซึ่งหมายถึง ข้าราชการ ผู้น้อย โดยทั่วไป เป็นทหาร

ดังนั้นจึงไม่ต้องสงสัยเลยว่า ตัวโขลญลำพงขอมผู้กล้าหาญนั้นเป็นผู้แทนของประเทศกัมพูชา และถ้าเราเห็นเขาเข้ามาที่เมืองราด ณ ที่นี้ก็น่าจะต้องเป็นเพราะการเคลื่อนไหวของประมุขชาวไทย ๒ ท่านนั้น เริ่มก่อให้เกิดความกังวลใจแก่ราชอาณาจักรเขมร ข้อความที่จะเห็นต่อไปนี้เป็นเรื่องราวที่หลักจารึกเปิดเผยให้ทราบต่อมาถึงการรบระหว่างไทยกับเขมร

"แล้วพ่อขุนบางกลางท่าวไป.....................กองทัพของพ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราด...............นำทหารเข้าสมทบกัน พ่อขุนบางกลางท่าวกับพ่อขุนผาเมืองขึ้นขี่ช้าง....................พญาประชุมกัน.....................เพื่อขึ้นขี่บนหัวช้างเดียวกัน เมื่อตรวจดูเหตุการณ์เสร็จแล้ว พ่อขุนบางกลางท่าวและโขลญลำพงขอมผู้กล้าหาญเข้าสู้กัน พ่อขุน

บางกลางท่าวส่งไปเตือนพ่อขุนผาเมือง พ่อขุนผา-เมือง .... โขลญลำพง ขอมผู้กล้าหาญพ่ายแพ้อย่างราบคาย" (บรรทัดที่ ๒๓--๒๗)

ทั้ง ๆ ที่มีข้อความ ขาดวิ่น อย่าง น่า เสียดาย เนื้อความตอนนี้ก็ยังแจ่มแจ้งชัดเจนพอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับผลขั้นสุดท้าย ชาวเขมรซึ่งครอบครองเมืองสุโขทัยอยู่หรืออย่างน้อยที่สุดก็กั้นถนนที่เข้าสู่เมืองสุโขทัยไว้ต้องเตลิดหนีไป และข้อความในจารึกก็มีต่อมาว่า

"แล้ว พ่อขุน ผาเมือง ก็ เข้าเมือง สุโขทัย ได้ท่าน มอบ การ ปกครองเมืองให้แก่ พ่อขุนบางกลางท่าว แต่พ่อขุนบางกลางท่าวไม่กล้าเข้า (เมืองสุโขทัย) ด้วยยังเกรงใจเพื่อนของท่านอยู่ พ่อขุนผาเมืองจึงถอนทัพออก และแล้วพ่อขุนบางกลาง-ท่าวก็เข้าเมือง" (บรรทัดที่ ๒๗—๒๙)

เหตุการณ์เล็กน้อยที่เล่ามานี้เป็นคุณลักษณะเฉพาะคำว่า "เกรง" ซึ่งข้าพเจ้าแปลเป็นเกรงใจ อาจจะแปลให้ตรงกับคำว่า "กลัว" ก็ได้เหมือนกัน ดูเหมือนว่า จากความรู้สึกที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นด้วยความกลัวหรือด้วยความเคารพนี้ ขุนบางกลางท่าวยังคงยืนกรานที่จะให้กองทัพของสหายของตนยกออกจากเมืองเสียก่อนที่ตนจะเข้าครองเมืองสุโขทัย ไม่มีข้อสงสัยเลยที่ว่าต้องมีเหตุผลอย่างดีสำหรับความระมัดระวังอันนี้ และข้อความที่คัดมาลงไว้นี้ก็เต็มไปด้วยความหมายนั้น ภายหลังการเข้าเมืองสุโขทัยของพ่อขุนบางกลางท่าว ก็ได้มีการอภิเษกของพ่อขุนบางกลางท่าวโดยพ่อขุนผาเมือง

"หลังจากนั้น พ่อขุนผาเมืองได้อภิเษกพ่อขุนบางกลางท่าวเป็นเจ้าเมืองสุโขทัย และให้นามของตนเองแก่สหายของตน นามนั้นคือ ศรีอินทร-

ปตินทราทิตย์ พร้อมด้วยตำแหน่ง กมรเต็งอัน ผาเมือง" (บรรทัดที่ ๒๙-๓๐)

ข้อความข้างบนนี้เท่ากับกล่าวว่า พ่อขุนบางกลางท่าวเมื่อขึ้นครองเป็นกษัตริย์สุโขทัย ได้รับพระนามว่า กมรเต็งอันผาเมืองศรีอินทรปตินทราทิตย์ ทำไมพ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราดจึงให้ทินนามของตนเองแก่สหายเช่นนั้น และอาศัยอำนาจอันใดจึงได้ทำได้ ข้อความในจารึกได้อธิบายสิ่งนี้ให้เราทราบในทันทีต่อมาว่า

"แต่ก่อน เทวะเจ้าเมืองศรีโสธรปุระได้มอบพระธิดามีนามว่า นางสิขรมหาเทวี พระแสงขรรค์ไชยศรี และตำแหน่งยศที่เหมือนกับตนของตนเองให้แก่พ่อขุนผาเมือง พ่อขุนบางกลางท่าวได้รับนามว่า ศรีอินทรปตินทราทิตย์ เพราะว่าพ่อขุนผาเมือง เอาชื่อ ของตนเอง กลับยกให้แก่ สหายของตน..............แห่งเมืองสุโขทัย เรื่องเป็นดังนี้"

(บรรทัดที่ ๓๑—๓๓)

ลักษณะคำอธิบายนี้ยุ่งอยู่บ้าง แต่ความหมายก็แจ่มแจ้งพอ ยังว่าที่นามกมรเต่งอัญศรีอินทรปตินทราทิตย์ ที่พ่อขุนผาเมือง ให้แก่ พ่อ ขุนบางกลางท่าวนั้น เป็นตำแหน่งที่บุคคลคนหนึ่งภายใต้นามว่า เทวะ (ผีฟ้า) เจ้าเมืองศรีโสธรปุระได้เคยมอบให้แก่พ่อขุนผาเมืองมาก่อน ปัญหามีอยู่ว่าเราจะสามารถชี้ตัวท่านผู้นี้ได้หรือไม่

ในเอกสารสมัยปัจจุบันทั้งทางเขมร และทางไทย คำว่าศรีโสธรปุระ ปรากฏเป็นนามส่วนหนึ่งของนามทางวรรณคดี ที่เรียกชื่ออาณาจักร (หรือราชธานี) ของเขมร ในพงศาวดารเขมรมีเรื่องว่า เมื่อพระเจ้าโปญา ยัต (Ponā Yat) ทรงสร้างเมืองพนมเปญขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๔๐ ได้ประทานชื่อเมืองนี้ว่า "จตุมมุข มังคล สกลกัมพูชาธิปติ ศรีโสธร ปวร อินทปัตตปุรี รัฏฐราชสีมา มหานคร" บันทึกจดหมายเหตุของเขมรส่วนหนึ่งที่แปลออกเป็นภาษาไทย (ตีพิมพ์ในประชุมพงศาว-

ดาร์ภาค ๔) ซึ่งข้าพเจ้าได้แนะให้คนสนใจอยู่เมื่อเร็ว ๆ นี้ (ใน B.E.F.E.—O. เล่ม ๑๘ ตอน ๙ หน้า ๒๔) กล่าวว่า พระเจ้ามหานิพพาน กษัตริย์ที่เรารู้จักเป็นองค์แรกของเขมรยุคใหม่ ครองราชสมบัติ ณ กรุงศรีโสธรราชธานี ในสมัยปัจจุบันนี้มักสกดชื่อเมืองนี้กันว่า สิริ สันธร (ไซรสันถร) แต่รูปคำ ศรีโสธรก็เป็นคำเดียวเท่านั้นที่อาจแสดงได้ว่าเป็นคำที่ใช้กันมาในสมัยก่อน

นามข้างบนนี้ทำให้ข้าพเจ้าฉงนมานาน ข้าพเจ้าได้พยายามมาเรื่อย ๆ ที่จะแก้ให้กลับเข้ารูป "สิริธร" (ใน B.E.F.E.—O. เล่ม ๑๓ ตอน ๖ หน้า ๙) และ "สิริสุนทร" (เล่ม ๑๘ ตอน ๙ หน้า ๒๔) แต่ความพยายามที่จะแก้ให้เป็นคำหนึ่งคำใดนี้ก็ไม่เป็นที่พอใจ เมื่อเร็ว ๆ นี้ข้าพเจ้าได้พบกุญแจที่ไขปริศนาอันนี้ได้โดยบังเอิญ ในขณะที่กำลังตรวจสำเนาพระราชสาส์นของพระเจ้าแผ่นดินเขมรที่มีไปยังพระเจ้าแผ่นดินญี่ปุ่น ระหว่าง

พุทธศตวรรษที่ ๒๒ ในบรรดาเอกสารที่ส่งออกไปจากศาลเขมรนั้น เรียกนามประเทศกัมพูชาว่า "กัมพูชาธิปดี ศรียโศธร พระมหานคร อินทรปรัสถ รัสถราชธานี" คำสกดอย่างนี้แสดงให้เห็นว่าคำศรีโสธรปุระนั้น ก็คือคำที่เพี้ยนมาจากคำศรียโศธรปุระ อันเป็นชื่อเก่าของนครธมในสมัยจารึกนั่นเอง การหายไปของคำ "ยะ" อธิบายได้ง่าย ๆ คือ ในอักขระเขมรคำ "ยะ" ที่ควบอยู่มักจะเติมลงข้างหลังสระ "อิ" และหลังสระผสม "อัย" หรือ "เอย" ดังนั้น คำศรียโศธรปุระ จึงกลายเป็น ศรีอ—โศธรปุระ, ศรีโสธรปุระได้โดยง่าย การที่มีคำแยบสุดท้ายนี้ในจารึกจากสุโขทัยนั้น จึงน่าจะพิสูจน์ว่าการเปลี่ยนแปลงไปนี้มีมาแต่ครั้งโบราณ

ถึงแม้ว่าจะไม่ยอมรับการอธิบายนาม ศรีโสธรปุระนี้ว่าเป็นการถูกต้อง ก็คงเป็นที่แน่นอน

ว่าคำนี้เป็นคำที่ยังถึงประเทศกัมพูชาโดยเฉพาะ ดังนั้นเจ้าเมืองแห่ง ศรีโสธรปุระ ก็มิใช่ใครอื่น นอกจากพระเจ้าแผ่นดินกัมพูชา คำที่เรียกยกย่องพระองค์ว่า "เทวะ" นั้นก็ไม่จำต้องทำให้เราประหลาดใจ เพราะว่าเป็นที่รู้จักกันว่าบรรดาพระเจ้าแผ่นดินกัมพูชาโบราณทรงเติมคำว่า "เทวะ" แก่พระนามของพระองค์ เมื่อเวลาที่ยังทรงพระชนม์อยู่ ในการกล่าวว่าพระเจ้าแผ่นดินกัมพูชาประทานยศตำแหน่งที่คล้ายกัน (หรือเท่ากัน) ของพระองค์เองแก่พ่อขุนผาเมือง ข้อความในจารึกก็ไม่ได้กล่าวเกินความจริงนัก เพราะว่ายศของกมรเต็งอัญเป็นยศที่สูงมากยศหนึ่ง ตำแหน่งนี้พระเจ้าแผ่นดินทรงใช้เอง และตามธรรมดาก็มักมีคำนำหน้าว่า "พระบาท" ซึ่งองค์พระมหากษัตริย์ทรงมีสิทธิ์ใช้ได้แต่ผู้เดียว

ดังนั้นการหาตัวพระราชาแห่งเมืองศรีโสธรปุระก็เป็นอันสุดสิ้นลง และก็จะไม่เป็นการขยาย

ความหมายของบทความที่พระองค์ต้องถูกกล่าวขวัญถึงนี้มากเกินไป หากเราจะค้นหาดูในนั้นถึงการแสดงถึงเหตุการณ์สำคัญที่เป็นหัวเลี้ยวของแหลมอินโดจีน พ่อขุนผาเมืองได้รับพิธีการแต่งตั้งบางชนิดจากหัตถ์แห่งบุคคลผู้เป็นสมมุติเทพ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งกษัตริย์แห่งอาณาจักรเขมร เพราะฉะนั้นพ่อขุนผาเมืองจึงรู้สึกตนว่าเป็นเจ้าประเทศราชของกษัตริย์เขมรองค์นั้น แต่หลังจากที่ประสบชัยชนะเหนือขุนขอมผู้กล้าหาญ และได้เหยียบย่างเข้าสู่เมืองสุโขทัยแล้ว ท่านผู้นี้จะต้องคิดโดยไม่ต้องสงสัยว่าตนเป็นคนสำคัญมากพอที่จะตั้งตนเป็นกษัตริย์ได้ และทำการอภิเษกให้แก่พ่อขุนบางกลางท่าวผู้เป็นพันธมิตร และให้รางวัลแก่เพื่อนด้วยตำแหน่งฐานันดรเช่นเดียวกันกับที่ตนได้รับจากเจ้านายเดิม ณ ที่นี้ดูเหมือนเราจะกำลังอยู่ตรงขณะที่แคว้นไทยแห่งสุโขทัยหลุดพ้นจากความ

คุ้มครองของประเทศกัมพูชา และยังอาจจะยันทึกต่อไปอีกว่า มิได้มีการแตกหักขาดจากกันไปได้ทีเดียว ตรงกันข้ามข้อความในจารึกระมัดระวังอย่างยิ่งที่จะแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า พระนามต่าง ๆของกษัตริย์พระองค์แรก ของกรุงสุโขทัยนั้นได้มาจากประเทศกัมพูชา และดังนั้นก็เป็นความ พยายา มที่จะ ให้ราชวงศ์ใหม่นี้ถูก ต้องตามกฎหมาย ตำแหน่งกมรเต็งอันของประเทศกัมพูชาจะคงอยู่ และยิ่งกว่านั้นยังเป็นพระนามของผู้ที่สืบราชสมบัติหลายองค์ ต่อจากขุนศรีอินทราทิตย์ลงไปด้วย เป็นต้นว่ากษัตริย์แห่งประเทศเสียน คือกรุงสุโขทัย ผู้ทรงส่งคณะทูตไปยังประเทศจีนในพ.ศ. ๑๘๓๗ (และอาจจะเป็นได้แต่พ่อขุนรามคำแหงเท่านั้น) ทรงมีพระนามตามแยบจีนว่ากันมู่ติ่ง ซึ่งเท่ากับ กมรเต็ง และตำแหน่งกมรเต็งอัน อันเดียวกันนี้ก็ได้ปรากฏในบรรทัดแรก

ของข้อความจารึกภาษาเขมรของพระเจ้าลิไท (ศรีสุริยวงศราม มหาธรรมราชาธิราช)

ภายหลังการประกาศตั้งพ่อขุนศรีอินทราทิตย์เป็นกษัตริย์แห่งสุโขทัยแล้ว เหตุการณ์ภายในประเทศก็ได้กลับเข้ามีลักษณะดังที่เป็นอยู่ก่อนสงคราม

"พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ และพ่อขุนผาเมืองได้เลิกกองทัพและปลดปล่อยไป......เมื่อกองทัพได้ออกจากบ้านเมืองแล้ว ทุก ๆ แห่งราษฎรก็กลับเข้ามาตั้งอยู่ใหม่ในหมู่บ้านและในเมือง เหมือนกับเมื่อก่อน" (บรรทัดที่ ๓๓–๓๔)

มีข้อความต่อมา แสดงถึงผู้ครองราชสมบัติต่อจากพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ว่า

"ลูกของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ชื่อว่า พ่อขุนรามราชา รู้พระธรรม ได้สร้างศรีรัตนธาตุที่ศรีสัชนาลัย" (บรรทัดที่ ๓๔, ๓๕)

ณ ที่นี้เราก็ต้องเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่เองกับพ่อขุนรามคำแหงและกับการสร้างพระเจดีย์ใหญ่ทางทิศตะวันตกของพระปรางค์ที่เมืองสวรรคโลก ซึ่งตั้งต้นสร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๘ หรือ ๑๘๓๐ ดังที่ปรากฏในหลักจารึกของพ่อขุนรามคำแหง (ใน Journal of The Siam Society, เล่ม ๘ หน้า ๒๙ และเล่ม ๑๒ หน้า ๑๙)

"หลานของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ชื่อธรรมราชา รู้จักการบุญการกุศล รู้พระธรรม มีปัญญารอบรู้กว้างขวาง" (บรรทัดที่ ๓๕, ๓๖)

เมื่ออ่านทีแรกเราอาจอยากเชื่อว่า กษัตริย์ผู้คงแก่เรียนพระองค์นี้เป็นองค์เดียวกันกับผู้แต่งจารึกภาษาเขมร และจารึกหลักนครชุม คือกษัตริย์ผู้ที่ได้ทรงศึกษาพระไตรปิฎกจนจบสิ้นจากต้นจนปลายอย่างบริบูรณ์ ผู้ทรงปฏิรูปปฏิทินและผู้ทรงนิพนธ์หนังสือไตรภูมิ ทรงพระนามว่า

ธรรมราชาธิราช แต่เราทราบจากจารึกหลักนคร-ชุมและจากบทนำของหนังสือไตรภูมิ ว่ากษัตริย์พระองค์นี้ทรงเป็นหลานของพ่อขุนรามคำแหง และเป็นโอรสของพระเจ้าเลอไท (ใน B.E.F.E.–O. เล่ม ๑๗ ตอน ๒ ตั้งแต่หน้า ๔ เป็นต้นไป) ยิ่งกว่านั้น ข้าพเจ้ายังได้เสนอทฤษฎี (หน้า ๔๕) ซึ่งข้าพเจ้าได้ใช้หลักฐานจากหนังสือชินกาล-มาลินี ว่า พระเจ้าเลอไทยองค์นี้ก็อาจจะมีพระยศหรือพระนามของพระราชวงศ์ว่าธรรมราชา น่าจะดูเหมือนว่าข้อความในจารึกซึ่งเราเพิ่งได้ศึกษามานี้ยืนยันในทฤษฎีนี้ และพระเจ้าแผ่นดินที่เอ่ยพระนามในที่นี้ ทรงเป็นพระเจ้าเลอไท ผู้เป็นโอรสของพระเจ้ารามคำแหง และพระนัดดาของพระเจ้าศรี-อินทราทิตย์จริง ๆ

ข้อแถลง ซึ่งตัดตอนมาจากหลักจารึก และมีความเกี่ยวโยงกับราชวงศ์สุโขทัย ก็ยุติลงด้วยพระ

นามของกษัตริย์พระองค์นี้ ทั้ง ๆ ที่หลักจารึกหลักนี้มีสภาพชุดโซม ข้อความในนั้นก็ยังแสดงความรู้ใหม่ ๆ แก่เราเป็นอันมาก เป็นความรู้ซึ่งได้มาจากการอ่าน และไม่มีใครสามารถโต้แย้ง ถกเถียงได้ ราชวงศ์สุโขทัยก็ค่อย ๆ โผล่ออกมา จากความลึกลับซึ่งปกปิดความเป็นมาของราชวงศ์อยู่ การเป็นอิสระหลุดพ้นจากการปกครองของประเทศกัมพูชาซึ่งได้เคย รักษาความทรงจำ ไว้ในนิยายมาจนบัดนี้ ก็ได้ปรากฏคำรับรองเป็นตัวอักษรจารึกเป็นครั้งแรก ที่ข้าพเจ้าเห็นว่าข้อความในจารึกนี้มีคุณค่าควรแก่การใส่ใจ ก็เนื่องมาแต่ เหตุการณ์ต่าง ๆ ดังนี้.

จุลยุทธการวงศ์ ความเรียง (ตอนต้น)

(ว่าด้วยมูลประวัติในการสมภพสมเด็จพระร่วงเจ้ากรุงสุโขทัย)

(คัดจากหนังสือประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๖)

---

๑ ข้าขออภิวันท์ พระคุณอนันต์อันประเสริฐ ยิ่งล้ำเลิศรัตนตรัย พระคุณอันสูงใหญ่ยิ่งทั้งสาม อันงดงามบริสุทธิ์ คือคุณพระพุทธชินมาร คุณพระธรรมสารนิพพานค์ คุณพระสงฆ์อัษฎางค์ขีณาสพ ข้าน้อยนอบนบพระคุณทั้งสาม ด้วยจิตงามกุศลเจตนา ขอให้ขจัดอุปัทวะอันตราย สรรพสิ่งอันร้ายจงสูญสาย ด้วยอานุภาพแห่งข้าประณาม แก่ชุมนุมสามแห่งแก้ว สัมฤทธิแล้วจะสาธก ในบุพพบุญจกทั้งห้า จะแต่งปกรณาพระคัมภีร์ มีนามคดีตามประสงค์ ชื่อจุลยุทธการวงศ์อันปรากฏ ในชนบทสยามประเทศ แต่ว่าได้เหตุเรื่องราวไป สังเขปปัฏฐานไว้ตามสมควร แต่เหล่าล้วนสกุลชาติ ได้เสวยราชย์สืบมา ในกรุง

พาราประเทศไทย ตามที่สังเกตไว้ได้ฟังมา ในบุราณกถาโดยย่อ ที่ยังเหลือหลอมีมาก ในบุรพภาควิตถาร เรื่องนิทานพระร่วง เห็นจะช้าหน่วงเนิ่นนาน จะกล่าวนิทานอื่นมาก มีหลายหลากไปเบื้องหน้า ข้าขอขมาอภัย ด้วยจิตใจเป็นปุถุชน ซึ่งจะนิพนธ์ขาดเหลือ ผิดพลั้งเผลอลืมหลง จะไม่ตรงตามนิทาน เพราะปัญญาญาณยังเยาว์ ด้วยนิทานเก่าล่วงลับ ที่ได้สดับจึงว่ากล่าว ได้แต่พอเป็นราวพึงรู้ นักปราชญ์ผู้รู้แท้ ถ้าเห็นไม่แน่ช่วยแก้ไข ดัดแปลงให้ชอบด้วยเถิด

๑ โลกนาโถ อันว่าสมเด็จพระพุทธเจ้าอันเป็นที่พึ่งแก่สัตวโลกในไตรภพ เมื่อแรกได้ตรัสรู้ซึ่งพระสัพพัญญุตญาณใหม่นั้น พระองค์เสด็จนิสีทนาการนั่งเหนือพระรัตนบัลลังก์แก้ววิเชียรในควงไม้พระศรีมหาโพธิ โวโลเกนฺโต เมื่อทอดพระญาณจักษุไปแลดูที่ตั้งพระพุทธศาสนาในมัชฌิมประเทศและปัจจันตประเทศ เห็นแล้ว

ซึ่งที่ตั้งพระศาสนานั้นโดยกาลบริเฉท ด้วยพระสัพพัญญุตญาณว่าดังนี้ ที่ตั้งพระพุทธศาสนาแห่งพระตถาคต จะตั้งในมัชฌิมประเทศมีเมืองพาราณสีเป็นอาทิ จะได้สำแดงพระธรรมเป็นอันมากในชมพูทวีป ในปัจจันตประเทศนั้นก็เป็นอันมากมีเกาะลังกาเป็นอาทิ ครั้นพระองค์กระทำสันนิษฐานแจ้งฉะนี้แล้ว เสด็จไปยับยั้งอยู่ในที่พระมหาสถาน ๗ วัน ๗ ที่เป็น ๗ แห่ง แล้วเสด็จไปสู่ป่าอิสิปตนมิคทายวัน สิ้นหนทาง ๑๘ โยชน์ตรัสเทศนาพระธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร โปรดพระปัญจวัคคีย์ภิกษุทั้งห้าให้สำเร็จพระอรหัตต์ กับทั้งบริษัทเทวดามนุษย์นับด้วยแสนโกฏิ แล้วทรงพระกรุณาโปรด ส่งไป ซึ่งพระ อรหันต์ทั้ง หลายในนา นาประเทศ เหตุว่าจะให้ตั้งพระพุทธศาสนา จะได้โปรดเทวดามนุษย์จะให้ได้พระอริยมรรคอริยผล สมเด็จพระทศพลเสด็จไปโปรดเวไนยสัตว์ อนิจจาวาโสพระองค์เสด็จอยู่ในนานาประเทศ คือพระเชตุพน

และเวฬุวันมหาวิหาร ใกล้เมืองสาวัตถี และเมือง ราชคฤห์เป็นต้นที่ สำแดงพระธรรมเทศนาโปรด หมู่เวไนยสัตว์ ได้อริยมรรคอริยผลพ้นทุกข์จะนับจะ คณนามิได้ ตามพุทธกิจพุทธวิสัยพุทธประเพณี อสีติอายุโก ตรายเท่าพระชนมายุได้ ๘๐ ทัศ แต่ แรกได้ตรัสมาได้ ๔๕ พระวัสสา เสด็จไปสู่เมือง โกสินาราราชธานีในวันจะนิพพานนั้น เสด็จบรร- ทมเหนือพระแท่นที่หว่างต้นรังทั้งคู่ จึงทรงพระอา วัชชนาการแจ้งว่า มนุษย์จะได้ไปอยู่ในเกาะลังกา พระพุทธศาสนาจะปรากฏมีในเกาะลังกานั้น เมื่อ พระตถาคตนิพพานแล้ว ๔ เดือน พระมหากัสสป เถระ กับพระองค์อรหันต์ ๕๐๐ พระองค์จะกระทำ มหาปฐมสังคายนา ณ เมืองราชคฤห์ แต่นั้นล่วง ไป ๑๐๐ ปี พระยสเถระ กับพระอรหันต์ ๗๐๐ พระองค์ จะกระทำทุติยสังคายนา ณ เมืองไพสาลี แต่นั้นล่วงไปอีก ๑๑๘ ปี พระโมคคลีบุตรติศเถระ

กับพระอรหันต์ ๑๐๐๐ พระองค์ จะกระทำตติยสังคายนา ณ เมืองปาตลิบุตร ตโต ปรํ แต่นั้นไป พระโมคคลีบุตรติศเถระ จะส่งพระอรหันต์ไปในนานาประเทศ ให้ตั้งพระพุทธศาสนาโปรดสัตว์ให้ได้มรรคผล พระมหินทรเถระกับพระอรหันต์ ๕ พระองค์ไปสู่เกาะลังกาทวีป ตั้งพระพุทธศาสนา แล้วจะทำจตุตถสังคายนา กับพระอรหันต์ ๑๐๐๐ พระองค์ ในเกาะลังกาทวีป เมื่อพระพุทธศาสนาล่วงไปได้ ๕๐๐ ปี พระอรหันต์ทั้งหลายจะเขียนพระไตรปิฎกลงในใบลาน อนึ่งทรงพระอาวัชนาการแจ้งว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าทีมพระชนมายุยืนนานนิพพานแล้ว มีบรมธาตุเป็นแท่งประดุจแท่งทองพระองค์เดียวใหญ่ยาว ๓—๔ ศอกก็มี บัดนี้พระชนมายุพระตถาคตน้อย จะไว้พระศาสนา ๕๐๐๐ ปี จะอธิษฐานพระบรมธาตุ ให้เล็กเป็นหลายพระองค์มากกว่าแสน จะได้เรี่ยรายไปอยู่ในนานาประเทศ เทวดามนุษย์จะได้สักการบูชาเลื่อม

ใส่ในพระพุทธศาสนา เป็นทางพระอริยมรรคอริย-
ผล ครั้นสมเด็จพระทศพลแจ้งเหตุแห่งพระพุทธ
กิจฉะนี้แล้ว จึงให้โอวาทานุศาสน์สั่งสอนพระสงฆ์
แก่เทวนิกรมนุษย์ เป็นที่สุดพระพุทธวจนะว่า อามน
ตยามิ โว ภิกขเว ฯลฯ สมฺปาเทถาติ ฉะนี้แล้ว
เสด็จเข้าสู่ปรินิพพานด้วยนิพพานธาตุ ว่ามาทั้งนี้
โดยสังเขปกถา ที่พิสดารวิตถารนั้นมีอยู่ในพระ
มหาปรินิพพานสูตรโน้นแล พระคัมภีร์มหาวงศ์
เป็นอาทิ พระคัมภีร์อื่นๆ ก็มีแล

อตีเต กิร ดังได้ยินมาในอดีตกาล พระ
พุทธศักราชศาสนาล่วงแล้วได้ ๑๗๖๗ ปี เป็นจุล
ศักราชได้ ๕๘๖ ปีเท่านี้แล เอโก ราชา ยังมีพระ
ยาองค์หนึ่ง สิริธมฺมาโสโก นาม ทรงพระนาม
ชื่อพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช วสิฏฺฐโคตฺโต เป็น
เชื้อวงศ์วสิฏฐโคตรฤาษีชาติ ได้เสวยราชย์อยู่ใน
เมืองสุโขทัย มีบุญญาธิการยศศักดิ์บริวารเดชา
นุภาพมาก ปราศจากปัจจามิตร ด้วยบุญฤทธิ์

แห่งพระองค์ ทรงพระราชศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา บำเพ็ญพระราชกุศลศีลทานเป็นอาทิ กอปรด้วยเมตตาพรหมวิหารญาณะสุขจริตแก่มหาชน แลท้าวพระยาในนานาประเทศ มิได้เบียดเบียนบ้านเมืองอื่น ๆ รักษาสมณพราหมณามหาชน มีเสนาบดีเป็นอาทิ ให้อยู่เย็นเป็นสุขโดยทศพิธราชธรรม ยังมหาชนทั้งหลายให้กระทำกองการกุศล มีรักษาศีลแลให้ทานเป็นต้น เสวยราชสมบัติอยู่เป็นเกษมสุขในเมืองสุโขทัย อยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้าศรีธรรมาโศกราช พระองค์บรรทมเหนือแท่นที่อันเป็นสิริไสยาสน์ในพระราชเรือนหลวง เพลาราตรีภาคมัชฌิมยามทรงพระอาวัชนาการ ซึ่งพระอุโบสถศีลเห็นพระอานิสงส์มีมากยิ่งนัก มีพระทัยปรารถนาจะรักษาพระอุโบสถศีล จึงทรงพระดำริว่าอาตมภาพนี้จะระคนปนอยู่ด้วยสตรีภาพมาตุคามอันมีรูปอันงาม จะรักษาพระอุโบสถศีลในพระราชฐานนี้ เห็นศีลนั้นจะไม่บริสุทธิ์ กอปรด้วยโทษ

ไม่สมควร ถ้าอาตมภาพไปสู่ภูเขาหลวงรักษาพระอุโบสถศีลในที่สงดัววิเวก ปราศจากสตรีภาพมาตุคาม ศีลนั้นจะบริสุทธิมีพระอานิสงส์มาก ครั้นทรงพระดำริแล้ว ในวันรุ่งขึ้นเช้าจึงดำรัสสั่งให้หาข้าราชการทั้งหลาย มีเสนาบดีเป็นประธาน แลพระสนมในทั้งหลายมีพระอัครมเหสีเป็นอาทิมาเฝ้าแล้ว ดำรัสสั่งว่า โภนฺตา ดูกรท่านทั้งหลาย เรานี้จะไปรักษาอุโบสถศีลอยู่ที่ภูเขาหลวง ท่านทั้งปวงจงช่วยกันรักษาขอบขัณฑเสมาบ้านเมืองพระราชวังเราจงดี อย่าให้มีภัยอันตราย ท่านทั้งหลายอย่าได้ประมาทใน ๗ วันกว่าเราจะกลับมา สมเด็จพระบรมราชาธิราชสั่งแล้วเสด็จลีลาศด้วยเสนามาตย์จตุรงค์เป็นบริวาร ทรงยานพาหนะพระที่นั่งพร้อมด้วยสุรโยธาหน้าหลัง ฆ้องกลองแตรสังข์กรรชิงฉัตร อื้ออึงคะนึงแออัดสว่างไสวทวนธงชัยยายฉัตรแดงปลายจามรี ให้นิมนต์พระสงฆ์ราชาคณะไปเป็นหลายองค์ ครั้นถึงเชิง

เขาหลวงที่กำบังเงื่อมคูหาศิลาดายสะอาด งามที่ดีแล้ว ให้คนทั้งหลายกลับคืนมาเมือง จึงสมาทานพระอุโบสถศีลในสำนักแห่งพระสงฆ์แล้ว ก็ส่งพระสงฆ์กลับคืนไป เอาไว้แต่ราชบุรุษ ๔ คนเป็นเพื่อน พระองค์ก็รักษาพระอุโบสถศีล ด้วยจิตอันสุจริตอยู่ในสถานที่นั้น

โส ราชา สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชเมื่อรักษาพระอุโบสถศีล ในที่นั้น ๗ วันบ้าง ๕ วันบ้าง ๓ วันบ้าง จึงกลับไปว่าราชกิจในพระนคร ๗ วันบ้าง ๕ วันบ้าง ๓ วันบ้าง แล้วกลับไปรักษาพระอุโบสถศีลเนือง ๆในที่นั้นเป็นหลายครั้ง เป็นเหตุจะได้สังวาสด้วยนางนาค ด้วยอุปนิสัยแห่งกุศลบุญได้กระทำมาด้วยกันแต่ก่อน อนึ่งเป็นเหตุจะได้พระราชบุตร อันมีมหิทธิฤทธิเดชานุภาพบุญญาธิการมาก อนึ่งเป็นเหตุแห่งกุศลวิบากแห่งคนทั้งสามนั้น จะให้เกิดปรากฏเป็น อัศจรรย์ประหลาดโลกอันควรแก่กาลนั้น

อยู่มาวันหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าสุโชทัยมีพระทัยปราถนาจะเสด็จไปประพาสในเชิงมหาบรรพต ทอดพระเนตรชมวนรุกขชาติพฤกษาคณานกนิกรมฤคีสัตว์จตุบาททวิบาท แลท้องแถวธารธาราน้ำไหล ในซอกห้วยคูหาศิลาตาย รุกขชาติน้อยใหญ่ในประเทศนั้น ครั้นเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรแลไปแต่ข้างโน้นข้างนี้ จึงได้เห็นซึ่งนางนาคนิมิตตัวเป็นงูเล็ก ยินดีด้วยราคจริตสังวาสกับด้วยงูดินรัดรึงซึ่งกายอันเกี่ยวพันกันอยู่ในที่นั้น พระองค์จึงพิจารณาดูเห็นงูตัวเมียนั้นรูปงามประหลาดคอแดงหงอนแดง จึงแจ้งว่านี่จะรอยเป็นนางนาคตระกูลสูง จึงทรงพระดำริว่านางงูนี้รูปงามเป็นตระกูลนาคอันสูงศักดิ์ มิควรที่จะมารักสังวาสกับด้วยงูดินตระกูลต่ำ ครั้นทรงพระราชดำริแล้วเอาไม้เท้าเข้าเขี่ยค้ำคัดให้งูทั้งสองพลัดออกจากกันต่างตัวต่างไป นางนาคนั้นมีความละอายโกรธซึ่งพระยานั้น จึงคิดว่ากูควรจะฆ่าเสีย

ซึ่งพระยานั้น ก็ให้ยังเกิดไภรตกใจกลัวด้วยบุญญานุภาพศีลแห่งพระยานั้น มิอาจจะกระทำร้ายได้ก็ปลาสนาการอันตรธาน กลับคืนไป สู่นาคพิภพ แห่งตน เข้าไปสู่ สำนักแห่ง พระ ราชบิ ดา มารดาโรทนต้ แกล้งกระ ทำมารยาร้องไห้ด้วยความโกรธแค้น จึ่งกล่าวโทษใส่ความแก่พระยาสุโขทัยว่า เทว ข้าแต่พระราชบิดา ข้าพเจ้าอำลาพระองค์ขึ้นไปรักษาอุโบสถศีลในถิ่นมนุษย์ เที่ยวชมประเทศหาที่สบายที่ภูเขาหลวง ใกล้เมือง สุโขทัยประเทศที่นั้นประดับไปด้วยรุกขชาติลดา ดายเครือวัลย์ ภูเขานั้นมีคูหาถ้ำห้วยเหว ชะเงื้อมผาศิลาลาดดายดาด้วย กนทรา ทรอกทรงถ้องแถวธารธาราน้ำไหล ป่าไม้ระหงรโหฐานเป็นสนุกสบายใจ ข้าพเจ้าอาศัยอยู่ในที่นั้น ได้เห็นพระยาสุโขทัยเที่ยวมาที่ประเทศนั้น ข้าพเจ้าไม่ทันหลบหลีกพระ ยานั้น โกรธจึ่งตีข้าพเจ้า ด้วยกระบอง อัน ใหญ่ข้าพเจ้าเจ็บปวดเป็นสาหัสแทบบรรดาตาย ข้าพ-

เจ้าตกใจกลัวยิ่งนักมิอาจทำอันตรายแก่พระยานั้นได้ ข้าพเจ้าจึงหนีลงมาสู่สำนักแห่งพระองค์นี้ พระยานั้นกระทำให้บิดาได้ความอัปยศอดอาย พระองค์จงฆ่าเสียซึ่งพระยานั้นเถิด

ตทา ในกาลนั้น พระยานาคราชได้ฟังนางนาคพระราชบุตรีบอกดังนั้น ก็โกรธพระเจ้าสุโขทัย จึงมาจากนาคพิภพด้วยเพศเป็นดาบสฤาษี .....(๑) ควรที่อาตมภาพจะไปถามดู ก็จะรู้เหตุเมื่อภายหลัง ครั้นถึงที่นั้นจึงเข้าไปสู่สำนักแห่งพระเจ้าสุโขทัย แล้วถามว่า มหาราช ดูกรพระองค์ผู้ประเสริฐ พระองค์มาอยู่ในที่นี้ด้วยเหตุดังฤๅ พระองค์ได้เห็นสิ่งใดประหลาดบ้าง พระยาจึงบอกว่า ข้าแต่พระดาบส ข้าพเจ้ามาอยู่เพื่อจะรักษาอุโบสถศีล อยู่มาช้านานแล้ว วันหนึ่งข้าพเจ้าเที่ยวไปตามภูมิประเทศเชิงบรรพต เพื่อจะ

---

(๑) ตรงนี้ข้อความจากต้นฉบับเดิมเลอะเลือน ไม่สามารถจะอ่านเอาความได้

ชมต้นไม้และภูเขาท่อธารอาราถ้ำเหว นกเนื้อต่าง ๆ จึงเห็นงูผู้เมียทั้งสองสังวาสเกี่ยวพันกันอยู่ แต่นางงูมีรูปงามหงอนแดง คอแดงประหลาด จึงคิดว่า นางงูตัวนี้จะรอยจะเป็นตระกูลชาตินาคราชอันสูงศักดิ์ ไม่ควรจะมารักสังวาสด้วย ชาติงูดินตระกูลต่ำจะเสียตระกูลไปไม่ควร ข้าจึงเอาไม้เท้าเข้าเขี่ยคัดให้งูทั้งสองพลัดพรากจากกันไป ข้าเห็นประหลาดแต่เท่านี้

ขณะนั้นพระยานาคได้ฟังคดีถ้วนถี่ดังนั้น ก็เห็นคุณพระเจ้าสุโขทัยเลื่อมใสยินดี จึงอำลาด้วยคารวะเคารพ กลับคืนไปสู่นาคพิภพพิโรธราชธิดาปริภาษณาด้วยวาจาทารุณต่าง ๆ ครหาติเตียนเป็นอันมาก แล้วว่าออคนร้ายท่านลวงเราว่าจะลาไปรักษาศีล กลับไปเที่ยวเล่นชู้สู่ชายชาติงูดินตระกูลต่ำ กระทำชาติสมเภทเสียตระกูลมีโทษมาก เอ็งอย่าอยู่ในเมืองนาคนี้เลย จงไปสู่สำนักแห่งพระเจ้าสุโขทัย ท่านมีคุณแก่เราทั้งตัวเอ็งเป็นอัน

มาก เอ็งไปอยู่ปรนนิบัติเป็นทาสท่านในสถานที่นั้นเถิด

นางนาคนั้นครั้นได้ฟังถ้อยคำแห่งพระบิดาปริภาษณาด้วยวาจาอันหยาบช้าดังนั้น ตกใจกลัวตัวสั่น จึงอำลาบิดามารดาแล้วมาสู่ภูเขาหลวง จึงนิมิตสรีรกายงามเฉิดฉายโสภี เป็นดรุณนารีรูปงามดังนางเทพธิดา ประดับภูษาอาภรณ์ทิพย์อันสะอาด จึงลีลาศเข้าไปสู่สำนักแห่งพระเจ้าสุโขทัยนั้น นั่งในที่ควรแล้วนมัสการพระยานั้น พระเจ้าสุโขทัยจึงถามว่า เจ้านี้ชื่อใด เจ้ามาแต่ไหน เจ้ามาสู่สำนักเราด้วยเหตุอันใด นางนาคนั้นจึงนำเนื้อความนั้นตามจริง ดุจดังคำพระบิดากล่าวมาแต่หนหลัง พระเจ้าสุโขทัยได้ฟังดังนั้นแจ้งเหตุดีพระทัยโสมนัสยินดีมีสุนทรวาจาว่า ดูก่อเจ้านี้ที่เป็นนางงูเล็กนั้น แล้วเป็นบุตรีพระยานาคราช บิดาให้เจ้ามาปรนนิบัติเราก็ดีแล้ว ชนทั้ง

สองก็สังวาสอยู่ด้วยกันตามประเพณีคดีโลก นางนาคนั้น เป็นที่ เสน่หา รักใคร่ แห่ง พระยา นั้น ยิ่งนัก ด้วยเหตุว่านางนาคนั้นตบแต่งเครื่องอุปโภคบริโภคอาหารเอมโอชโอชารสบริสุทธิ์สะอาดต่าง ๆ แล้วไปด้วยอิทธิฤทธิเดชานุภาพแห่งนาค แท่นที่สิริไสยาสน์ ประดับด้วยดอกไม้แล เครื่องลูบไล้สุคนธ-มาลา นวดฟั้นคั้นหัตถบาทาสรีรกายาต่าง ๆ นางนาคปรนนิบัติบำรุงบำเรอพระบรมราชาธิราช มาช้านานถึง ๗ ราตรี

สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช เสวยสมบัติด้วยนางนาคเป็นมโหฬารักภาพเสน่หาอาลัยประหลาดละเอียดกว่ามนุษย์เป็นอัศจรรย์ พระองค์ปรารถนาจะรับพานางนาคนั้นเข้ามาไว้ในพระราช-วัง จึงตรัสแก่นางนาคนั้นว่า ภทฺเท ดูกรเจ้าผู้มีพักตร์อันจำเริญ บัดนี้เราจะรับเจ้าเข้าไปไว้ในพระราชวัง ตัวเราจะกลับไปสู่พระนครก่อน ว่าราชการ

อยู่ ๗ วันแล้วจะจัดแจงแต่งยานุมาศราชรถกับทั้งโยธาบริวารเป็นอันมากมารับเจ้าเข้าไปในพระนคร เจ้าค่อยอยู่จงดีในที่นี่ อย่ามีทุกข์เดือดร้อนเศร้าโศก สิ้นคำรบ ๗ วันเราจะออกมา เจ้าอย่าโศกาลัยไปสู่ที่อื่น สั่งสอนแล้วเสด็จเข้าไปสู่พระนคร

สมเด็จพระมหากษัตริย์มีกิจการภารธุระเป็นอันมาก มีพระสนมนารีที่โปรดปรานก็เป็นอันมาก มีสติมักเคลิมลืมไปมิได้ระลึกถึงนางนาคนั้น ล่วงพ้น ๗ วันมิได้ออกไปรับนางนาคช้านานไป นางนาคเมื่อคอยอยู่ในที่นั้นมิได้เห็นพระยาออกมารับ ล่วงพ้น ๗ วันแล้ว ก็เป็นทุกข์โทมนัสเศร้าโศกใจ ร้องไห้คร่ำครวญหาพระยาสุโขทัย รำไรไปมาต่าง ๆ ว่า พระเจ้าสุโขทัยองค์นี้เป็นชายชาติมนุษย์ วาจาไม่บริสุทธิ์ เจรจามุสาหาสัจวาทีมิได้ สั่งแก่ข้าไว้ว่าจะไปก่อน ถ้วนครบ ๗ วันแล้วจะ

กลับมารับ พระยามนุษย์องค์นี้เจรจาสับปรับล่อลวงข้ามาทิ้งไว้ในกลางป่า เอกาแต่ผู้เดียวเปลี่ยวใจ ชะรอยบุญตัวข้าหาไม่ ได้ผัวไม่รอดชั่วจึงหน่ายหนี ชะรอยว่ากรรมมีข้าได้ล่อลวงเบียดเบียนสมณ-พราหมณาให้เสียศีลสิกขา กรรมนั้นจึงมาถึงตัวณ ครั้งนี้ ข้าได้สังวาสอยู่ด้วยสามี ๗ วัน สัตว์ยังเกิดในครรภ์ให้เสียวกะสันอัศจรรย์ยิ่งนัก นิมิตประหลาดประจักษ์เห็นหลากครัน จะพาครรภ์นี้ไปสู่เมืองนาคให้ผู้อื่นรู้จะได้อัปยศอดสูแก่ญาติและมิตร ครั้นคิดแล้วจึงลุกออกไปด้วยโทมนัส ขัดใจพระสามีด้วยโลกีย์ราคจิตคิดแค้น ถือเอาผ้าแดงกับแหวนพระธำมรงค์ของชอบใจ ที่พระยาให้ไว้ชมพลางดูต่างพักตร์นางก็รักสุดสวาท จึงคิดจะนิราศไปสู่เมืองนาคจะสำรอกรากต่อมโลหิต อันติดไปใน ครรภ์ อัน สัตว์ มา ยังเกิด อยู่นั้น ไว้ให้ แก่พระยาภัสดาสามี ครั้นคิดแล้วจรลีไปที่ริมฝั่งคลอง ใกล้ท้องธารเป็นซอกที่กำบัง จึงนางนาค

นั่งลงด้วยโทมนัสโศกา วางพระภูษาพับเป็นฐานล่าง แล้ววางพระอำมรงค์ลงตรงกลางชั้นบน แล้วจึงอธิษฐานสำรอกต่อมโลหิตด้วยนาคฤทธิ์แห่งตนลงไว้ในที่บนพระอำมรงค์นั้น แล้วอธิษฐานให้สัตว์นั้นมิให้มีภัยอันตรายด้วยฤทธิ์นาค ประกาศฝากลูกนั้นแก่หมู่เทพดาทั้งหลาย อันสิงสู่อยู่ในรุกขพิมานภูมิสถานทุกประเทศเขตชอบขุนเขาหลวง ว่าเทพดาเจ้าทั้งปวงเอ็นดูด้วย ช่วยอภิบาลรักษาลูกน้อยของข้าอย่าให้มีภัยอันตรายต่าง ๆ ว่าพลางก็ร้องไห้ร่ำไรอาลัยถึงพระภัสดาสามีมิใคร่จะไปได้ ฝากลูกน้อยไว้แก่นางพระธรณี นางนาคีก็กลับไปสู่นาคพิภพแห่งตน

ในกาลนั้นยังมีคางคกตัวหนึ่ง เที่ยวมาเพื่อจะหาเหยื่อที่แถวธารคลองน้ำนั้น พอประสบพบต่อมโลหิตที่วางพระอำมรงค์นั้น ได้กลิ่นคาวโลหิตก็ติดใจยินดีจะได้กินเป็นภักษาหาร คางคกก็คลานค้อมโดดเข้าไปคายกะพ่ำเอาต่อมโลหิต กล้ำกลืน

เข้าไปกับทั้งพระธำมรงค์ คางคกมิอาจดำรงตัวอยู่ได้ บัดเดี๋ยวใจก็ถึงแก่ความตาย ด้วยพิษนาคนั้นร้ายเป็นที่สุด แต่สัตว์อันอยู่ในรูปนั้นเป็นมนุษย์มีบุญญาธิการยานุภาพมาก ด้วยเป็นเชื้อชาตินาคจึงไม่ตาย อาศัยอยู่ในรูปกายแห่งคางคกนั้นไม่เน่าเปื่อยเป็นปรกติ เที่ยวอยู่ในลำคลองด้วยรูปคางคกนั้น

ส่วนพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช เมื่อล่วงพ้น ๗ วันไปแล้วจึงได้สติระลึกถึงนางนาค จึงจัดแจงรถราชยาน ออกไปรับ กับ บริวาร โยธา เป็น อันมาก ครั้นถึงที่นั้นมิได้เห็นนางนาค แล้วมหาชนเที่ยวค้นหาทุกแห่งหนในประเทศเขตขอบเขาหลวง คนทั้งปวงมิได้ประสบพบเห็นนางนาค แต่เที่ยวหาสิ้นสาม ราตรี ก็ มิพบ นางนั้น แล้ว สมเด็จ พระเจ้าสุโขทัย ก็เศร้าโศกเป็นทุกข์โทมนัสเป็นอันมากด้วย เสียดายนางนาค ดัง เสีย เมือง ให้ ขัด แค้น ขุ่น

เคืองพระทัยตน ไม่ได้แล้วก็กลับพยุหพลคืนเข้าไปสู่พระนครนั้น

ครั้นยังมีบุรุษแก่คนหนึ่ง สังวาสอยู่ด้วย หญิงแก่คนหนึ่ง เปนสามีภรรยาเพื่อนศาลากัน อยู่ตำบลบ้านพูขอนใกล้ภูเขาหลวง สองคนผัวเมียนั้นเคยเที่ยว ช้อนปลาในลำคลองนั้น เลี้ยงชีวิต มาแต่ก่อน วันนั้นเมื่อจะมีเหตุ สองคนผัวเมียนั้นถือเอาสุ่มซ่อม แลข้องออกไปถึงริมคลองนั้น พากันเดินไปตามริมฝั่งจึงเห็นผ้าแดงก็ได้ผ้านั้น คนทั้งสองก็ดีใจห่อผ้าแล้วช้อนปลาในคลองนั้น ด้วยบุญเดชานุภาพ แห่งสัตว์ อันอยู่ในรูป คางคก อันอยู่ในคลองนั้น คนทั้งสองช้อนปลาสิ้นวันยังค่ำ ไม่ได้ปลาปู่กุ้งหอยแต่สักตัวหนึ่งเลย ได้แต่รูปคางคกนั้นทิ้งเทเสียแล้วได้อีกแล้ว ๆ เล่า ๆ เปนหลายครั้ง บุรุษแก่นั้นโกรธว่าคางคกตัวนี้เปนไร เวียนเข้ามาติดช้อนกู กูเททิ้งเสียแล้วแกล้งเข้ามาติดช้อนกูอีก

เล่า ควรเราจะฆ่าค่างคกตัวนี้เสีย สัตว์ที่อยู่ในรูปค่างคกนั้นได้ยินคำแห่งบุรุษแก่ว่าจะฆ่าเสียดังนั้น จึงว่าแก่ตานั้นว่า ข้าแต่บิดาท่านอย่าฆ่าข้าเสียเลย ท่านจงเลี้ยงข้าไว้เถิด ข้าจะรักษาเฝ้าเรือนท่าน ชนทั้งสองผัวเมียเมื่อได้ฟังคำนั้นเป็นภาษามนุษย์ ก็ชื่นชมโสมนัสมีเมตตาจิต คิดอ่านแก่กันว่า เราหาบุตรมิได้ เราเอาค่างคกนี้ไปเลี้ยงไว้เป็นบุตรเราเถิด ว่ามาทั้งนี้เป็นเหตุด้วยบุคคลทั้งสามเคยได้อุปถัมภ์กันมาแต่ก่อน จะให้ยังเกิดปรากฏในครั้งนั้น ครั้นคนทั้งสองคิดอ่านกันแล้ว จึงเอารูปค่างคกนั้นใส่ลงในข้องแล้วคอนมา ค่างคกนั้นก็ตกร่วงลงจากข้อง ตายายจับขึ้นใส่ข้องแล้ว ๆ เล่า ๆ เป็นหลายครั้งตราบเท่าถึงบ้าน จึงเลี้ยงรูปนั้นไว้ ณ เรือน ให้ชื่อออร่วงเหตุตกร่วงลงจากข้องที่กลางทางนั้น สัตว์นั้นค่อยวัฒนาการเจริญอยู่ในรูปนั้น รู้เจรจาเป็นภาษามนุษย์เรียกบิดามารดา ชนทั้งสองรักใคร่เลี้ยงไว้ด้วยเมตตา

กรุณา วันหนึ่งชนทั้งสองมิที่ไปอื่น เจ้าร่วงจึงออก จากรูปนั้นแล้วจึงตกแต่งโภชนาหาร อันโอชารส ต่าง ๆ ใส่ภาชนะอันดีด้วยฤทธินาคแล้วกลับเข้าไป อยู่ในรูป ชนทั้งสองผัวเมียกลับมาบ้านขึ้นไปบน เรือน จึงเห็นโภชนาหารที่ในภาชนะ จึงสงสัย คิดว่า ใครโกรธชังแกล้งแต่งโภชนาหารใส่ยาพิษ ไว้ให้กินจะให้ตาย จึงคิดถึงร่างกายแห่งตนว่า เราทั้งสองคนนี้แก่เฒ่าชราภาพแล้ว เขาจะแกล้ง ให้เราตายก็ไม่เสียดายชีวิตแล้ว จะพ้นทุกข์ด้วย อยากหากครอบงำ จึงชวนกันกินโภชนาหารนั้น อร่อยยิ่งนัก จนอิ่มแล้วก็ไม่ตาย โสมนัสยินดีให้ ลืมถามความกันนั้นไป แต่นั้นมาช้านาน อยู่มาวัน หนึ่งชนทั้งสองผัวเมียจะใคร่รู้เหตุ แกล้งกระทำ กิริยาเหมือนจะไปอื่น ไปซุ่มซ่อนตัวอยู่ในที่ลับ ซ่อนกลมิให้สัตว์นั้นรู้เห็น ทารกนั้นออกจากรูป นั้นแล้วนิมิตโภชนาอาหารดังหนหลังมิทันจะเข้ารูป บุรุษเห็นนานแล้วก็ย่องเข้าไปในเรือน เห็นทารกนั้น

รูปงามจึ่งชิงเอารูปคางคกนั้นเผาไฟเสีย แล้วเข้ากอดเอาทารก กล่าวคำอันเป็นที่รักชื่นชมโสมนัสกับด้วย ยาย ผู้เป็นภริยา พากันบริโภคโภชนาหารแล้ว โฉมนาการรักใคร่เจ้าร่วงยิ่งนัก ประดุจบุตรอันเกิดกับตน บำรุงบำเรอเลี้ยงด้วยเมตตาจิตร้องเรียกชื่อ ว่าเจ้าร่วง มาจนตราบเท่าทุกวันนี้ด้วยชื่อนั้น เจ้าร่วงยังเกิดเมื่อจุลศักราชได้ ๕๙๑ ปีเมื่อจำเริญมามีรูปงามโฉมงาม มีบุญญาธิการมหิทธิฤทธิ์มาก มีวาจาสิทธิ์กระทำการสิ่งใดก็สำเร็จสิ่งนั้น พอใจเล่นว่าว แลช่วยกระทำการของบิดามารดาแลมีอุตสาหะเป็นอันมาก เป็นที่รักที่ชอบใจบิดามารดาเป็นอันมาก

อยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้าศรีธรรมาโศกราชจะให้ปลูกปราสาทในเมืองนั้น ให้จัดแจงไม้ไผ่ไม้จริงเป็นอันมาก จะกระทำร่างร้าน บุรุษแก่นั้นนายใช้ให้หาไม้ไผ่ร้อยหนึ่ง จึงไปตัดไม้ได้ครบร้อยแล้วกองไว้ กลับมาบอกเจ้าร่วงให้ไปช่วยขนไม้นั้น ว่า

พ่อร่วงเอ๋ย บิดานี้ชราแล้วแรงน้อยขนไม้ไม่ใคร่จะได้ ลำบากนัก พ่อช่วยขนหน่อยเถิด ว่าแล้วพาเจ้าร่วงไปสู่ป่าถึงกองไม้นั้น เจ้าร่วงนั้นจับเอาไม้ไผ่ลำเดียวลากมา ร้องเรียกว่าไม้ไผ่ทั้งกองจงมาให้หมด ไม้ไผ่ทั้งปวงนั้นก็เลื่อนมาตามทั้งสิ้นจนถึงที่นั้น พระเจ้าสุโขทัยครั้นถึงวันฤกษ์ดีให้ยกเสาปราสาท ฝ่ายชาวพนักงานทั้งหลายมีเสนาบดีเป็นต้น พร้อมกันมากกว่าพัน ช่วยกันยกเสาปราสาทขึ้นไว้ไม่ตรง เจ้าร่วงนั้นมาด้วยบุรุษแก่จึงร้องว่าเสาเอนไปข้างโน้น โอนมาข้างนี้ เสาทั้งหลายนั้นก็โอนไปมาตามวาจาเจ้าร่วงนั้น คนทั้งหลายจะฉุดชักผลักเสาเท่าใด เสาก็ไม่ตรง บุคคลทั้งหลาย เหนื่อยพัก ลำบากกาย เป็น หลายพัก ก็ไม่ตรง แล้วหยุดยับยั้งคิดอ่านแก่กัน ขณะนั้นเจ้าร่วงเห็นเสาโอนเอนไปมาดังนั้นจึงร้องห้ามว่า ท่านทั้งหลายอย่าฉุดชักผลักลากวุ่นวายไปเลย จะ

เหนื่อยลำบากกายเสียเปล่า ข้าพเจ้าผู้เดียวจะผลัก เสาให้ตรง คนทั้งหลายครั้นได้ฟังก็สงสัยเห็นจะ ให้เสาตรงดังว่านั้นไม่ได้ แต่ที่ว่าให้เกรงกลัวไป ไม่ห้ามได้ จึงอนุญาตให้กระทำ เจ้าร่วงจึงจับ เสาแต่ต้นหนึ่งร้องว่า เสาทั้งปวงจงตรงเถิด เสา ที่เอนโอนไปมาทั้งสิ้นนั้นก็ตรงพร้อมกัน ในขณะ นั้นคนทั้งหลายเห็นเป็นอัศจรรย์ มิใช่ยังเกิดพิศวง ตกใจแลดูหน้ากันอยู่ สงสัยคิดว่ามิใช่มนุษย์ ชะรอยว่าผู้นี้เป็นเทวดาให้กลัวเกรงยิ่งนัก จึงพา กันไปกราบทูลเหตุทั้งปวงนั้นให้แจ้งแก่พระยา นั้น พระเจ้าศรีธรรมาโศกราชได้ทรงฟังดังนั้น ยังเกิด มีพระทัยพิศวงเห็นเป็นอัศจรรย์ จึงให้หากุมารนั้น มากับบุรุษแก่นั้น ปรารภเพื่อจะไต่ถาม วันนั้น เจ้าร่วงห่มผ้าแดง พระธำมรงค์นั้นห่อชายผ้าแดง มาด้วย ประหนึ่งจะใคร่สำแดงเหตุ จะให้พระ ราชบิดารู้จักตัวว่าเป็นพระราชบุตร กระทำองอาจ

ปราศจากภัยด้วยฤทธิ์นาค ครั้นมาถึงจึงนั่งไหว้พระบิดากับบุรุษแก่และราชบุรุษอยู่ในที่สมควร

ส่วนสมเด็จพระเจ้าสุโขทัย ทอดพระเนตรพิจารณาดูกุมารนั้น เห็นรูปโฉมงามล้ำเลิศประหลาด องอาจปราศจากภัย เห็นผ้าแดงนั้นเป็นสำคัญก็รู้จักจำได้ เข้าพระทัยว่ากุมารนี้เป็นลูกนางนาคพระราชบุตรเราแล้ว มีพระทัยเสน่หารักใคร่ทรงพระเมตตากรุณา จึงตรัสถามด้วยพระราชโวหารว่า ฮา ดูกร กุมารน้อย เองนี้เป็นบุตรของบุคคลผู้ใด ผ้าแดงผืนนี้ใครให้แก่เองหรือหรือเองได้มาแต่ที่ใด เองอยู่บ้านไหน จงบอกมาให้แจ้ง เจ้าร่วงจึงกราบบังคมทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ข้าพเจ้าเป็นบุตรของบุรุษแก่ ผ้าแดงผืนนี้บิดาให้แก่ข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าอยู่บ้านพูขอนใกล้ภูเขาหลวง แล้วจึงตรัสถามบุรุษแก่นั้นสอบคำดูเล่าว่า ข้าแต่ลุง กุมารน้อยนี้เป็นบุตรของท่านเองหรือ ๆ ใคร

ให้แก่ท่าน ผ้าแดงผืนนี้ท่านได้มาแต่ไหน ท่านให้การไปแต่ตามจริง บุรุษแก่นั้นจึงกราบทูลพระกรุณาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ กุมารนี้ก็ดี ผ้าแดงผืนนี้ก็ดี ข้าพเจ้าได้ที่ริมคลองน้ำใกล้ตีนเขาหลวง แลบอกเหตุทั้งปวงต่าง ๆ ตามที่มีความว่ามาแต่ก่อนโน้น ถ้วนถี่ทุกประการให้แจ้งแก่พระยานั้น พระเจ้าศรีธรรมาโศกราชพิจารณาซึ่งผ้าแดงและพระธำมรงค์ ก็รู้จักจำได้ จึงตรัสว่ากุมารผู้นี้เป็นบุตรของเราเกิดด้วยนางนาค ผ้าแดงแลพระธำมรงค์นี้เราให้แก่นางนาคครั้งเมื่อเราไปรักษาศีลอยู่ที่ภูเขาหลวงนั้น ข้าแต่ท่านลุงข้าขอซึ่งกุมารนี้เถิด ท่านลุงจงให้กุมารนี้แก่ข้าเถิด บุรุษแก่นั้นก็ถวายซึ่งเจ้ารวงนั้นแก่พระเจ้าสุโขทัย ด้วยความเคารพโดยสุจริต แล้วพระยานั้นจึงพระราชทานเงินทองเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นอันมาก แก่บุรุษแก่กับทั้งภรรยาแล้วรับพระราชบุตรนั้นไปสู่พระราชวัง ให้ชำระสระสรงพระ-

องค์สรีรกาย ลูบไล้ทาพระสุคนธ์ของหอมบริบูรณ์สรรพ ประดับพระภูษาอลังการ์วัตถาภรณ์สรรพพิจิตรงามเลิศแล้ว ให้พระราชบุตรแก้วนั่งเหนือพระเพลา พลางเชยชมโสมนัส แล้วจัดเครื่องสักการพิธีทำขวัญสมโภช ทำขวัญ ๓ วันตามบุราณราชประเพณีสืบมา จำเดิมแต่นั้นเจ้าร่วงราชกุมารนั้นเป็นที่เสน่หารักใคร่แห่งพระบิดา เช้าเฝ้าอุปฐากพระบิดามาช้านาน มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงถวายบังคมลาสมเด็จพระบิดาบวชในพระพุทธศาสนาเป็นสามเณร เล่าเรียนพรหมจรรย์มีสติปัญญามาก เป็นพหูสูตปรนนิบัติเป็นอันดีตรายเท่าได้อุปสมบท ปรากฏด้วยวาจาสิทธิ์ว่าสิ่งใดเป็นสิ่งนั้น มีบุญญาธิการเดชานุภาพอิทธิฤทธิ์มาก หาปุถุชนจะเสมอมิได้ ครั้งนั้นท้าวพระยาทั้งหลาย ในสยามประเทศทุกเมือง มีเมืองสุโขทัยเป็นต้น ไปเป็นเมืองขึ้นแก่กรุงกัมพูชาธิบดีมหานคร พระเจ้าละโว้อันอยู่ในเมืองลพบุรีส่งส่วย

น้ำในสระน้ำเสวย พระเจ้าสุโขทัยส่งส่วยน้ำอันมี อยู่ในภูเขาหลวง ใส่ตุ่มบรรทุกเกวียนเข็นน้ำนั้น ไปถวาย แก่พระเจ้ากัมพูชาธิบดี มิได้ขาด ณ เมือง กัมพูชานั้น อยู่มาวันหนึ่งพระภิกขุคือพระร่วงนั้น เห็นเขาขับเกวียนเข็นน้ำไปดังนั้น จึงถามรู้เนื้อ ความว่า เขาเข็นน้ำส่วยไปส่ง ถวายแก่ พระเจ้า กัมพูชาธิบดีดังนั้น จึงว่าแต่นี้ไปอย่าเอาน้ำใส่ตุ่ม เลย ทำตารางยนเรือนเกวียนแล้วเอาน้ำเทใส่ ตารางขังไปไม่รั่ว เข็นไปถวายพระเจ้ากัมพูชา ธิบดีเถิด คนชาวน้ำส่วยทั้งหลายจึงกระทำตาม คำพระร่วงว่าดังนั้น เข็นน้ำไปน้ำขังอยู่ในตาราง ไม่รั่วเลย ไปถวายแก่พระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดีนั้น พระเจ้า กัมพูชาธิบดี ทอดพระเนตร เห็นเกวียน เข็น น้ำนั้นอัศจรรย์ยิ่งนัก จึงถามรู้เนื้อความว่าพระร่วง เป็นภิกขุให้กระทำดังนั้น ก็สะดุ้งตกพระทัยกลัว พระร่วงยิ่งนัก จึงถามว่าพระร่วงบวชอยู่วัดไหน แล้วได้ยินว่าอยู่วัดมหาธาตุ จึงทรงพระดำริว่า

พระร่วงนี้มีบุญมาก วาจาสิทธิมีฤทธิมาก แต่นี้ไปเมืองสุโขทัยมิควรจะให้เอาน้ำมาส่งแก่เรา ครั้นทรงพระดำริแล้วจึงสั่งแก่ชาวส่งส่วยน้ำว่า แต่นี้สืบไป ท่านทั้งหลายอย่าเอาน้ำเสวยนั้นมาส่งส่วยแก่เราเลย เอาน้ำนั้นไปถวายแก่พระภิกขุรูปนั้นเถิด ได้เป็นกุศลแก่เรา จำเดิมแต่นั้นมา ชาวน้ำเสวยทั้งปวงก็มิได้ไปส่งส่วยน้ำ ณ เมืองกัมพูชาธิบดีตรายเท่าทุกวันนี้ พระเจ้ากัมพูชาธิบดีเห็นมหิทธิฤทธิ เดชานุภาพ แห่ง พระร่วงนั้น มาก ยิ่งนักสะดุ้งตกพระทัย ครั่นคร้าม เกรงกลัวเข็ดขามยิ่งนักจึงคิดจะทำลายฆ่าเสียซึ่งพระร่วง ด้วยเห็นว่าพระร่วงจะแข็งเมือง จะชิงเอาราชสมบัติบ้านเมืองของตนได้ จึงให้เสาะสืบแสวงหาคนดีที่มีวิชาการความรู้วิเศษ จึงได้คนดีนั้นมา โสมนัสยินดีนักหนาจึงตรัสสั่งว่าท่านจงไปสู่เมืองสุโขทัย แล้วจงฆ่าเสียซึ่งภิกษุรูปหนึ่งชื่อพระร่วงอยู่ ฆ่าเสียให้ตายจงได้แล้วจึงกลับมา เราจะพูนบำเหน็จรางวัลให้

แก่ท่านจงมาก สั่งแล้วจึงส่งผู้นั้นไป คนดินนั้นมาสู่
เมืองสุโขทัยใกล้จะถึง จึงดำดินไปผุดขึ้นในวัด
มหาธาตุ พอพบพระร่วงมากวาดวัดอยู่ใกล้วิหาร
ลานพระเจดีย์ เห็นแล้วไม่รู้จักพระร่วงคิดว่าพระ
ภิกษุรูปอื่น เมื่อผุดขึ้นพ้นดินแต่ครึ่งตัวจึงถาม
พระร่วงว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า บัดนี้พระร่วงอยู่
ที่ไหน พระร่วงกวาดวัดอยู่ในกำแพงพระวิหาร
หลวง ได้ยินเสียงแล้วแลมาดู เห็นบุรุษนั้นผุดขึ้น
มาจากแผ่นดินครึ่งตัวเพียงนม ก็รู้ว่าบุรุษนี้มาจะ
กระทำอันตรายแก่พระองค์ จึงกล่าววาจาสิทธิ์ว่า
ท่านอยู่ที่นั่นเถิด ว่าแล้วก็ไปจากที่นั้น บุรุษนั้นจะ
ขึ้นมาจากดินก็มิได้ จะถอยหลังดำดินคืนไปก็มิได้
กายก็แห้งแข็งอยู่ บุรุษนั้นก็กลับกลายเป็นศิลาไป
ตั้งอยู่เพียงอุรประเทศจนตราบเท่าทุกวันนี้ พระร่วง
นั้นพิจารณาเห็นศีลจะไม่บริสุทธิแล้ว ด้วยเหตุนั้น
จึงสึกออกจากผนวช แล้วกราบทูลพระกรุณา
สมเด็จพระราชบิดา ด้วยปรารถนาจะสร้างพระ

นครในที่สมควรว่า ข้าแต่สมเด็จพระบิดา พระองค์ ได้ทรงพระกรุณาโปรดอนุญาต ให้ข้าพเจ้าสร้าง พระนคร สัก เมืองหนึ่ง ในที่สมควร พระเจ้าศรีธรรมาโศกราชได้ทรงฟังเห็นชอบด้วย จึงอนุญาต ให้กระทำพระนครว่า ดูกรเจ้าผู้เป็นลูกรัก เจ้าว่าทั้งนี้ชอบแล้ว เมืองเก่าบุราณชื่อว่าเมืองสัชนาลัย อยู่ใกล้ริมแม่น้ำชื่อว่าปาพ้อกยนที ใกล้คีรีบรรพต ชื่อว่าเขาสัชนาลัย เมืองนั้นประกอบไปด้วยพระบรมธาตุ พระฤษีชื่อว่าพระสัชนาลัยตาบส เป็นพระอัยกาชวดแห่งเรา ท่านให้สร้างเมืองนั้นไว้แต่ก่อน เราสร้างใหม่ให้ชื่อว่าเมืองสวรรคโลกเถิด เจ้าพระร่วงได้ฟังดังนั้นก็ยินดี จึงถวายบังคมลาสมเด็จพระบิดาไปสร้างเมืองนั้น ให้พูนดินก่อถนน กว้าง ๙ วา แต่เมืองสุโขทัยถึงเมืองสัชนาลัยนั้น ทางไกลประมาณ ๔ โยชน์เศษ เจ้าพระร่วงเสวยลูกในมะขามขั้วสุกแล้ว เอาเปลือกนั้นโปรยไป ๒ ข้างถนนนั้นกล่าวด้วยวาจาศักดิ์สิทธิ์ว่า เปลือก

เม็ดในมะขามนั้นจงเป็นต้นมะขามไปเถิด เปลือกเม็ดในมะขามก็ค่อยงอก เป็นต้นมะขาม เหมือนเม็ดในคิบนั้น ทั้งสองข้างถนนเป็นต้นมีใบดอกผัก ไม่มีแต่เม็ดใน มีมาปรากฏรายเท่าทุกวันนี้ ให้ก่อพระเจดีย์ วิหาร อุโบสถ ให้กระทำการ เปรียญอาวาสเสนาสนะกุฎีต่าง ๆ พระปรางค์ที่บรรจุพระบรมธาตุตั้งอยู่ข้างตะวันตก ยกย้ายมาตั้ง ข้างตะวันออก แล้วให้ตบแต่งพระราชเรือนหลวง การพระนครทั้งปวงก็สำเร็จมิช้าใน ๔ เดือน แล้วด้วยฤทธิแลวาจาสิทธิ์ทุกประการ พระเจ้าศรีธรรมาโศกราช จึงเชิญ เจ้าพระร่วง ไปครองราชสมบัติอยู่ ณ เมืองสวรรคโลก ว่าราชการสืบไป เมืองสวรรคโลก แต่ก่อน ชื่อ เมือง สัชนาลัย นั้น เหตุกระทำรูปสัณฐานเมืองนั้นตามสายลูกประคำแห่งพระฤษีชื่อพระสัชนาลัยดาบส ชื่อว่าสวรรคโลกเหตุพระฤษีนั้นเอาน้ำสุรามฤตมาแต่สวรรค์มารดที่เมืองนั้น ว่ามาทั้งนี้เป็นคำบุราณกถา ครั้นพระ-

เจ้าศรีธรรมาโศกราชแก่ชราภาพ สิ้นพระชนม์ สวรรคตไปตามยถากรรมแห่งพระองค์นั้น เจ้าพระร่วงกระทำฌาปนกิรสมเด็จพระราชบิดา ด้วยเครื่องสักการบูชา ถวาย ไทยทาน แก่พระสงฆ์ เป็นอันมาก ให้มีการมหรสพ ๗ วันตามราชประเพณี ด้วยพระราชวงศานุวงศ์แลมหาชนทั้งหลายนั้น เมื่อครั้งพระพุทธศักราชล่วงได้ ๑๘๐๐ พระวัสสา จุลศักราชได้ ๖๑๙ ปี สมเด็จพระเจ้าวรวงศ์ธรม-ราชาธิราชอายุได้ ๑๒ ปี ได้เสวยราชสมบัติอยู่ณเมืองสุโขทัย พระโบราณาจารย์เจ้ากล่าวพระยาลิไว้ใน คัมภีร์ จามเทวีวงศ์ แล พระคัมภีร์ สิงหฬปฏิมากรนั้นก็มีแปลกกันบ้าง ซึ่งชื่อและเรื่องราวนิทานพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชนั้น ว่ามีบุรุษรูปงามมีกำลังผู้หนึ่ง นางนาคนั้นว่านางเทวธิดาองค์หนึ่ง ได้สังวาสอยู่ด้วยกันมีบุตรผู้หนึ่ง คือพระร่วง แลพระร่วงเจ้านั้นชื่อว่า พระยาโรจราชก็มีวารุทราชาธิราชก็ว่าบ้าง แปลกกันแต่ชื่อดังนี้ ใน